

ОЛЕКСАНДР ЗАБАРНИЙ

Проклятий вогнем

(історична драма на 2 дії)

Сторінок-61

Номінація – « п`єси»

Дійові особи:

Іванко Золотаренко - корсунський парубійко.

Іван Золотаренко — ніжинський полковник, наказний гетьман Сіверський.

Ганна Золотаренко — сестра полковника, дружина гетьмана України Богдана Хмельницького.

Василь Золотаренко — брат полковника, ніжинський старшина, згодом ніжинський полковник.

Любка Золотаренкова — прийомна дочка полковника.

Томаш Любомирський — її коханий, шляхтич, пізніше органіст костьолу.

Максим Филімонович — ніжинський протопоп, духовник Івана Золотаренка, згодом архієпископ.

Віщунка — жінка без віку та ознак національності.

Тарас Забіла — борзнянський сотник.

Василь Бутурлін — московський воєвода, посол російського царя.

Тимофій Спасителєв — царський посланник, шпигун.

Константин Поклонський – білоруський шляхтич, який присягнув Богдану Хмельницькому.

Перший москаль.

Другий москаль.

Козаки, прислуга, міщани.

Дія відбувається в Україні та Білорусії у 1653 – 1655 роках XVII століття.

Дія I

Ява I

Дія відбувається перед лаштунками. Ймовірно це курний шлях, який веде зі славного містечка Корсуня кудись у степ. На авансцені стоїть тринадцятирічний хлопчак Іванко Золотаренків і пильно вдивляється услід козацькому війську, що помандрувало у похід.

Здалеку долинає пісня:

«За світ встали козаченьки

В похід опівночі.

Заплакала Марусенька свої карі очі».

Пісня помалу стихає. З партеру до сцени неквапливо мандрує віщунка. Іванко її не помічає.

Іванко: *(в зал)* -Боже, хоча б швидше підрости ... Ну, чому ото літа летять так повільно? Он дивись, Череватенків Тиміш ще недавно з нами на вигоні в Бабая гуляв, та незчулись як він в парубки вибився. І вже бач, джурою, а в похід таки подався ... *(махнув рукою з досади)*. А тут наче й не ростеш. Усе малий, та малий ... *(пауза)* Я вже й коня осідлати можу ... Та що там осідлати, скочити і **стрімглав** до степу ... І вісь з-під воза на плечах підіймаю, хоч з десятків разів... Що там говорити, дерев'яною шаблюкою можу від ватаги відбитися ... А вони усе малий та малий ... *(зітхає)*

Віщунка: - А хто це вони?

Іванко: *(з досадою)* -Та батько мій і дядько Максим, а ще сотник Пилипець ... Це той, що до нашої Ганни женихається. Ех, мені б коня та справжню шаблю, то я б показав, який я малий. Спробували б ще дігнати.

Віщунка: *(посміхаючись)* - Бачу таки, що з тебе буде справжній козак ... Справжній, а не якийсь там джигун ... А може, станеш навіть кращим за батька!

Іванко: *(перебиває її)* - Та, тітко, в мене батько не козак. Аби то козак ... А так я міщанського роду-племені. У батька одне в голові: майстерні,

ремесла, магазини, амбари, токи ... Одним словом — господарство. А я б ото все на гармати поміняв та й гайда на війну!

Віщунка: -Ох, і зяттий ти ж вояк ! Чий же ти будеш?

Іванко: - Та Некифора Золотаренка син, Іван. Мо чули, тітко, про такого? Батька в Корсуні всі знають ... шанують. Щоправда кажуть, що скупий Та для мене він добрий. І на медяника дасть, і сорочку нову справить. А тим, хто на нього зле каже, я ось підросту та оцим кулацюгою (*показує кулак*) пельку і законопачу. Аби тільки швидше підрости ...

Віщунка: (*заклично*) - А хочеш я тобі, Івасю, та й допоможу... Дам такого зілля, що й незчуєшся як виростеш... Воно на таких степових травах настоєне, що силу в людину вливає ...

Іванко: (*здивовано*) -Тітко, а ви хто? Чаклунка, віщунка, а чи може відьма-відьмачка?! Так ви не дивіться, що я малий ... Я так **віддухопелити** можу, що й перекинетесь.

Віщунка: - Ой, не лякай лихо, бо накличешся. Я Мавра, віщунка, чув мо про таку?

Іванко: (*захоплено*) -Та звичайно ж чув ... Ви десь на Салимонівщині, за Поповою Левадою, мешкаєте. Мати третього дня батьку казала, щоб дав грошей ... Вона прийде до вас, щоб відворотнього зілля купити. Бо той Пилипець вже дістав. Усе женихається, та й женихається ... А хіба ж наша Ганна йому рівня?! Вона ж красуня! А він — оселедець та вуса. Хоча, з іншого боку, вже сотник.

Віщунка: -Скажи матері, щоб не приходила ... Відворотнього зілля для Пилипця варити не буду! Долю не обійдеш і не об'їдеш... Та й яка вона, козацька доля?

Іванко: - Тітко, то що через Пилипця, і мені зілля не дасте? А як же підрости? Чи мо просто голову морочили... (*рвучно повертається і хоче йти*)

Віщунка: (*схопила його за руку*) - Постривай, Іванку! Покажи свою долоню ... Покажи свою долю ... А чи в нагоді стане моє зілля ?

Іванко: *(подає руку)* -Дивіться, тітко, я людина хрещена, нічого в світі не боюся!

(Віщунка тильно розглядає долоню Івана, потім своїм пальцем щось викреслює на його долоні. Світло на авансцені потихеньку тьмяніє і зрештою згасає, проте промінь прожектора тримає обох дійових осіб. За сценою чути наростаючий свист вітру)

Віщунка:*(до зали)*-Дивна доля ... Страшна доля... Героїчна доля! Підступна доля ... Виросте, або великий Герой, або ж велике Лихо ... Не доля його вестиме життям ... Він - долю ! Бог інколи творить таких людей, щоб випробувати Правду ...*(звертається до хлопця)* — Іванку, а скажи-но мені — кого ти любиш?

Іванко: *(не роздумуючи)* — Бога люблю! Маму люблю ... батька ... діда Пилипа ... **Ганнусю** люблю, бо вона красива і добра ... Васюту люблю, бо він меншенький брат ... Собак наших люблю і коней, бо вони вірні і красиві. А ще люблю Україну! ... Бо вона у нас одна, Богом дана !

Віщунка: *(перериває його)* -Саме за ці слова і дам я тобі, Іванку, чар-зілля. Пий його і пам'ятай, що настоєне воно на травах твоєї землі, отримане від трьох стихій — Вітру, Води та Вогню. Разом із цим зіллям увіллється в кров твою і сила цих стихій. Яка з них в долі переможе, таким ти і станеш ... Пий, дітки ... Пий ...

(вона дістає з кошика квартиру із зіллям. Іван бере її до рук і, не роздумуючи, спорожняє, а потім падає, як обмолочений сніп. Віщунка схиляється над ним, знімає чорного платка і обережно прикриває дитину, поправляє йому волоссячко, піднімає пуста квартиру, ховає до кошика, підіймається. Світло рампи гасне, промінь прожектора спрямований на жінку.)

Віщунка: *(звертається до зали)* - Як миттєво подіяло зілля ... Заснув у одну хвилину. То, певне, від тисячолітника, що зібрала на обніжку кладовища ... На межі цього й того світу завжди чиняться дивні діла. Але хай спить..., до заходу сонця прокинеться вже іншою людиною. То буде лицар! Великий лицар з Україною в серці! Стрімкий, як Вітер, щедрий, як Вода, могутній, як

Вогонь ... Боже, дай йому більше від Води! Значно більше ... Щоб вистачило снаги загасити в собі Вогонь ... Не дати Вітру рознести той Вогонь по світу. Бо тоді у пекельному вогні і сам згине ... Зроби його, Боже, водою ... Молю тебе, зроби! (*прожектор згасає*).

Ява II

Минуло кілька десятиліть. Сотенне містечко Борзна, що на Чернігівщині. Із ревізією сюди приїхав ніжинський полковник Іван Золотаренко разом із молодшим братом, ніжинським старшиною, Василем. Дія відбувається у хаті борзнянського сотника Тараса Забіли. До світлиці заходить Іван Золотаренко, за ним Василь, останнім входить господар. Він виправдовується.

Тарас Забіла: - Іване Ничипоровичу, слово честі, на цьому же тижні збудую сторожову вежу з боку Московського шляху... Та вона там колись і була ... а потім, без потреби, струхла, а відновити руки ніяк не доходили. Та й навіщо, там далі ж Батурин, Глухів ... Гетьманські столиці!

Іван Золотаренко: (*сердито*) - Ти, Тарасе, голови мені не мороч ... Я не гірше за тебе знаю, що де знаходиться ... Батурин, Глухів А за Глуховим що?! Московія ... Не зчуєшся, як під самісіньку хату підлізуть ...

Тарас Забіла: - Та наче ж мир з ними ...

Іван Золотаренко: - Тарасе, чи ти не знаєш москаля?! Сьогодні мир ..., а що у нього в голові?! Завтра побачить, що у тебе гарбузи більші вродили, сивухи нап'ється, та й гайда з'ясовувати, а чому воно так! Хіба так вже не було?! Я їх москальську натуру нутром чую ...

Василь Золотаренко: (*примирливо*) - Та заспокойся, брате. Не гарячкуй. У Тараса сотня справна ... і службу він знає ... Дивись, он із північного та західного боків, як гарно Борзна укріплена: і сторожові вежі, і рівчаки, і вали, і шанці. З Литвою та ляхами воюємо, не з москалями ж ...

Іван Золотаренко: - Ти мене, брате, не втішай ... Я не баба, а ніжинський полковник. І поставлений на цю посаду гетьманом Богданом для

того, щоб в усіх моїх тридцяти сотнях порядок був і лад ... Щоб кожен козак своє місце знав і про свою службу дбав. А з ким воювати, то вже інша справа! З Польщею, Московією, татарвою ... Та хоч із самим чортом!! За ці роки з ким я тільки не воював ... І шляхта була в побратимах, і Московія. Навіть татарва...

А пригадай, коли я ще був корсунським сотником, хіба не кримчаки нас зрадили Обіцяли підмогу, а самі втекли ... Що ми тоді у цьому бою втратили. Честь нашу? Ні ... Волю? Ні ... Ми кров нашу втратили і побратимів! А ще пів України ... Так, от, брате, ні крові своєї, ні побратимів своїх мені за праведне діло не жаль ... Але я не бажаю торгувати Україною. Ані найменшого клаптика не віддам, ані аршина. Бо це моя земля, Богом нашому народу надана! І допоки я все від ляхів не поверну, білоцерківською угодою втрачене, я з коня не злізу! І козакам не звелю ...

Василь: - А Московщина тут до чого? Вони ж, начебто, союзники?

Іван Золотаренко: - Брате, не змушуй мене усе переповідати, що в Могилянці учили ... Скільки разів вони вже той союз порушували ... Та хіба ж Богдан по-своцяцьки не говорив, що цар московський перед тим, як до нього гінців засилати, із Литвою миру шукав ... Хто більше поступиться землею, за того руку і тягне ...

Василь Золотаренко: - То політика ,брате ...

Іван Золотаренко: *(перериває)* - І чути не хочу ні про яку політику. Моя політика — то Бог і Україна! І на цьому я стоятиму до скону ... Ти ж мене, брате, знаєш!

Василь Золотаренко: *(махнувши рукою на знак згоди, звертається до Тараса)* - Пане сотнику, а у цій хаті нас годувати збираються? Чи мо й на чарку не заслужили?

Тарас Забіла: *(радісно)* - Та звісно ж збираються! Пане полковнику, Василю Ничипоровичу, мийте руки та й прошу до столу *(ставить на ослін таз, підносить відро з водою, черпак)* Настю! Василю! Швидко чисті рушники для панів.

(вбігають дівчата, подають рушники, ставлять їжу на стіл. Забіла виходить і повертається із сулією горілки)

Тарас Забіла: - Ось, пане полковнику, моя настійка. Вигнана за особливим рецептом. З діда-прадіда виробляємо. Тут і чебрець, і звіробій, і материнка, і тисячolistник. Ми до цієї справи жінок не допускаємо ... Суто чоловічих рук продукт.

(Золотаренки миють руки, беруть у дівчат рушники, витираються, повертаються до ікон, хрестяться, сідають до столу)

Іван Золотаренко: - Ну що ж, пане сотнику, зараз скуштуємо, чи справді ж гарна у тебе горілка *(у цю хвилину двері рвучко відчиняються і до кімнати вбігає козак)*.

Козак: - Прошу вибачення, пане полковнику, та маю для вас термінове повідомлення ...

Іван Золотаренко: *(невдоволено)* - Що до після обіду почекати не можна? Та кажи вже, коли прийшов ...

Козак: - Пане полковнику, наші козаки затримали чотирьох москалів, які з Києва до Москви добираються, а з ними наших хлопчаків з десятків років від десяти і старші, а ще двоє чоловіків, майстрів з Ніжина. Хотіли до Москви таємно вивезти.

Іван Золотаренко: - Як таємно? Вільних людей та в кріпацтво ... Яка нечувана зухвалість!

Козак: - Пане полковнику, то ми одного москаля з собою привели, може щось запитати захочете! А з рештою, що робити накажете?

Іван Золотаренко: *(рвучко)* - Голови постинати! Ти ж диви, господарюють в Україні, наче вдома ... *(до козака)* Ану заводь москаля!
(козак виходить, за мить повертається, штовхаючи перед собою зв'язаного чоловіка. Увійшовши до кімнати, той падає на коліна)

Москаль: *(говорить російською)* - Помилуйте, ваше сиятельство ... Не мой грех на мне ... Не мой!

Іван Золотаренко:*(владно)* - Встань! Ти хто? Із чийх будеш?!

Москаль: (*поспіхом*) - Я Івашка Григорьев, человек князя Фёдора Фёдоровича Волконского. Отпустил меня боярен-князь из Киева в Москву, а со мной послал Сеньку Фофанова и десять мальцов, собранных по Украине людьми стрелецкого головы Алексея Мещеринова. Кого под Путивлем подобрали, кого под Козельцем, а двух постарше под Сумами ...

Іван Золотаренко: — Що значить підібрали? Сироти вони, чи що?!

Москаль: - Да нет, ваше сиятельство, из деревень... Рассказывали мы им, как хорошо жить в Москве ... Как там много людей, много работы. Какие заработки... Работный люд кругом нужен... А кое-кого сманивали учением монастырским. Да чё я вам буду пересказывать ... люди то Алексея Мещеринова тоже здесь, Спирка Михайлов да Матюшка Фёдоров. У них- то поспрошайте ...

Іван Золотаренко: (*перериває його*) - Досить. Я з тобою зараз мову веду. Кого взяли у Ніжині?

Москаль: (*помітно хвилюючись*) - И как де мы приехавшие в Нежин взяли из воли: я двух мужиков работных да малого, а Сенька Фёдоров - малого ... И подводами подались на Москву ... Да вот в Борзынь заехали харчи подкупить.

Іван Золотаренко: (*вдарив кулаком по столу*) - Досить, чуєш досить! Та скільки ж ви нас за скотину триматимете?! Скільки ганьбитимете?! На словах — «брати-слов'яни», а самі нас в ярмо! В ярмо!! А ми ж однієї віри!

Москаль: (*падає на коліна*) - Помилуй, батюшка!

Іван Золотаренко:(*суворо*) - Не батюшка я тобі, паскуднику! Не батюшка ... Я своєї країни син! Я, ніжинський полковник Іван Золотаренко, і владою даною мені гетьманом Хмельницьким, наказую: виведіть його за Борзну, на Московському шляху змайструйте шибеницю і повісте його. А на грудях табличку напишіть: «Ворь». І хай москалі бачать, хто закони порушує... А через три дні замініть на іншого ... А наших відправте до Ніжина, до мого двору, приїду сам розберуся чиї вони ... Все! (*до козака*) Виконувати!

(Козак, випхнувши попереду москаля, виходить).

Іван Золотаренко сідає до столу, мовчки наливає горілки, випиває одним духом. Деякий час мовчить.

Іван Золотаренко: *(наливає другу)*— Тху, такий обід зіпсували ... І це ж таки потрібно, ще й року немає, як вгніздилося московське посольство у Києві, а вже свої закони диктує ... Де ж це бачено — живих людей красти!

Василь Золотаренко: *(спокійно)* - Не гарячкуй, брате! Ти що оце так сам і будеш пити? *(кивнув на чарку)*. Чи, можливо, і нам з Тарасом запропонуєш?

Іван Золотаренко:*(схаминувшись)* – Вибачайте, браття! *(наливає чарки)* Вибач, брате Тарасе, що у твоїй хаті господарюю.

Тарас Забіла: - Та що ви, Іване Ничипоровичу! То висока честь для мене. *(Беруть чарки, випивають)*

Василь Золотаренко: - А чи не круто ти взяв, пане полковнику. Одразу вішати! Чим завинив цей хлоп, що виконував волю свого господаря? Неправдиму волю, але ж волю... Та й чи міг він її послухатися?

Іван Золотаренко:*(здивовано)* - Ти до чого оце ведеш, брате? Думаєш, що я не по-правді вчинив? *(випиває чарку)* Ох, і добренна горілка, з середини наче вогнем палить ... Не горілка — вогонь!

Василь Золотаренко: — Дивись брате, щоб той вогонь та не пропік тобі голови.

Іван Золотаренко: - До чого це ти, Василю?! Кажи прямо, не лукавствуй!

Василь Золотаренко: — Та до того, брате, що поспішне твоє рішення про страту. Подумай, який відгомін це викличе у Москві, як поведе себе Київ. Та й, зрештою, якої думки про все це гетьман?! Чи схвалить твої дії Богдан? Чи не зіпсує твій вчинок його задуми?

Іван Золотаренко: *(задумавшись)* - Правда в твоїх словах, брате, звичайно ж є, але ж і образа кипить! То що ти порадиш?

Василь Золотаренко: *(розмірковуючи)* - А ти не поспішай, брате! Не втрачай голови! Перш за все відміни страту. Та поспіши, бо Тарасові козаки

на це діло ласі! Їм стратити москаля, що чарку випити ... А ти тим часом напиши листа гетьману, та й попроси поради ... Сьогодні ж когось до Чигирина і відправимо. А москалі, що з ними станеться, почекають. Та, зрештою, стратити ти їх завжди встигнеш ...

(Іван якусь хвилину сидить мовчки, а потім звертається до Тараса)

Іван Золотаренко: - Тарасе, брате, пошли когось із своїх верхи, щоб передав козакам, я відмінюю страту ... Хай ведуть москаля назад, в Борзну!

Василь Золотаренко: - А чи встигне?

Тарас Забіла: - Встигне! Хлопцям ще ж шибеницю треба зробити ... Я Семена пошлю на Орлику. Той у мене соколом літає *(виходить)*.

Василь Золотаренко: - Дай бог, щоб встиг!

Іван Золотаренко: *(здивовано)* - Та чому ти, брате, опікаєшся цим москалем? Він же злодюга!

Василь Золотаренко: *(задумливо)* - Та хоч і злодюга, але хрещений ... православна душа. Одному Богу відомо кого карати, а кого милувати *(хреститься)*.

Іван Золотаренко: *(також хреститься, встає)* - Вибач, брате, але я страшного суду на землі чекати не буду, бо не дочекаюся. Наведу порядок сам у своєму полку і на його території. Буду судити і милувати, як совість підкаже. А прийде час, стану перед судом Божим. От тоді він, або хай милує, або ж карає ...

(У цей час двері відкриваються і у кімнату вбігає ще один москаль)

Москаль II: - Ваше благородие, не извольте гневаться, выслушайте Христа ради! *(падає на коліна)*

Іван Золотаренко: - Ти хто? І що тобі від мене потрібно ?!

Москаль II: - Я - Сенька Фофанов, человек князя Фёдора Фёдоровича Волконского, пришел челом тебе бить за товарища своего, **Ивашку** Григорьева. Не губи ты, ясновельможный пане, его грешную душу, не казни! У него семья, почитай девять человек. Отец с матерью, братья да сёстры, да детей малым-мала ...

Іван Золотаренко: *(крицюєво)*- Встань з колін! Ти як сюди потрапив?

Москаль II: *(підводиться)* - Простите, что? Я не понял ...

Іван Золотаренко: - Я питаю, як ти сюди потрапив? Ти ж маєш зараз сидіти зв'язаним під вартою ... Чому ти тут?!

Москаль II: *(ніяковіючи)* - Да я упросил казака, чтобы он меня к вам отпустил. Дело то важное ... Можно сказать, вопрос жизни или смерти. Ивашку то жалко ...

Іван Золотаренко: *(підвищуючи голос)* - А отих малолітніх хлопчаків, яких ти обманом із сімей повиривав, не жалко?! Чи отих чоловіків, яких ти з волі в рабство заманюєш, не жалко? Говори мені!

Москаль II: - А чего же их жалеть? Они ведь за копейкой в Москву едут... Почитай вся Москва на них то и выстроилась ... Я ж силой их не гнал, сами пошли ... Ещё и залог наперёд попросили мужики то ваши. Пускай молодые то несмышлёныши, а эти ведь почитай лет сорок на земле прожили. Любит ваш брат, хохол, копейку. Крепко любит ... Он за копейку, чевось хош зделает. Вот вы спрашиваете, чего я перед вами стою? Как, мол, из под стражи ушел? Да очень просто ... Дал казаку золотой — не соглашается, а я ему — второй, третий, пятый. Взял, да ещё и к вашей хате подвёл ... Вот там, мол, пан полковник. Бей челом! Я и бью. А что остается, Ивашку, то выручать надо!

Василь Золотаренко: *(співчутливо)* - Полковник зберіг життя твоєму товаришу. Дякуй йому і Богові!

Москаль II: - Вот здорово, вот то хорошо ... Спасибочки. А как дякувати? Ну, у меня денег почитай, вообще не осталось. Вот остался последний золотой червонец ... Возьмите! *(протягає руку з монетою Іванові)*

Іван Золотаренко: *(гнівно вигукує)* - Уб'ю!!! То так ти мою честь козацьку оцінив, негіднику!

(вихоплює шаблю і плашем б'є москаля, той падає мов підкошений. Іван вдруге піднімає руку і вже лезом готовий рубонути москаля. Заважає брат. Василь Золотаренко перехоплює руку брата)

Василь Золотаренко: - Іване, зупинись! Не твори гріха! Не плямуй честь козацьку холопською кров'ю. *(На гамір вбігають Тарас Забіла і козак. В трьох вони відбирають шаблю в Івана і саджають його на лаву).*

Іван Золотаренко: *(важко дихаючи)* - Тарасе, брате, цей покидьок хотів мене купити! Мене, ніжинського полковника, за один золотий червонець! Честь мою козацьку і гідність людську — за один мізерний червонець!!!

Василь Золотаренко: *(розсудливо)* - Заспокойся, брате! Заспокойся ... І якщо в тобі ще говорить образа, втихомир її. Бо ти справді є ніжинський полковник і на тебе покладена і честь, і слава цього уславленого полку, і цієї священної поліської землі. Гідно неси її. Не заплямуй! Не оскверни ... Бо найстрашніший гріх на землі — гординя! *(повертається до Забіли і козака)*

— Приберіть цього! Та перемотайте голову, а то, не дай Бог, ще помре. *(Ті витягують москаля із кімнати. Іван сидить похнюпивши голову за столом, він важко дихає).*

Василь Золотаренко: - Заспокойся, брате! Давай вип'ємо! *(наливає дві склянки, мовчки випивають).* Слава Богу, зупинив він твою руку, не дав зчинитися вбивству ... А тепер давай поміркуємо, як нам краще з цієї халепи викутатися ...

Іван Золотаренко: *(грізно)* - Що ти кажеш, брате! З якої халепи? Вони крадуть наших людей, вивозять в рабство, а ми маємо цьому потурати?! Не буде цього! Я буду судити їх за це і карати !

Василь Золотаренко: *(з викликом)* — Тоді їдь спершу до Києва та карай князя Волконського і стрілецького голову Мещерінова, а не цих бідаків. Бо це вони їх намовили, як собі дешевих кріпаків знайти ... Але коли їм будеш голови стинати, поглянь, чи не заніс наш гетьман і над тобою шаблюку...

Іван Золотаренко: *(похмуро)* - То що ж ти радиш, брате?

Василь Золотаренко: *(жартома)* - Ще випити! *(Іван жестом показує, що вже досить).* Та жартую я, жартую. А якщо серйозно ... То я пропоную таке: цих москалів відпустити, так наказати, попри годиться, і відпустити. Богдану про цей випадок не сповіщати. Для нього це мізерія, у нього інші

помисли і завдання. Не буде він відволікатися на дріб'язок. А щоб росіян таки врозумити, ти напиши в Путивль, їхньому околичному, графу Степану Гавриловичу Пушкіну, щоб він усяких чиновних людей, які із Києва та інших українських міст їдуть до Москви, велів оглядати і обшукувати, щоб вони государевих підданих із українських міст не вивозили. Отак!.. І ти службу справно несеш і москалі попереджені ... Так і вчини ...

Іван Золотаренко: *(розчаровано)* - І все? І оце вся кара за вчинене?! Та за кого ти мене тримаєш, брате! Поступись москалям хоч на крок, так вони тобі і на голову залізуть ...

Василь Золотаренко:*(непоступливо)* - Згоден! Хочеш зброєю побрязкати, давай! Тоді так і відпиши царю: «Я, ніжинський полковник Іван Золотаренко, порубав твоїх московських холопів, які беззаконня чинять на Україні ... І надалі буду карати усіх твоїх підданих за найменшу провину». Отак і напиши ... А далів життя покаже!

Іван Золотаренко: *(невдоволено)* - Та годі насміхатися, брате! Добре, приїдемо до Ніжина, я ще з Филімоновичем пораджуся ... Протопоп чоловік мудрий, будь якого листа обґрунтує ... А поки що ... Тарасе!

Тарас Забіла: - Слухаю, пане полковнику!

Іван Золотаренко: - Усіх москалів, що затримали, збери... Закуй в кайдани ... І приланцюй серед базарної площі до стовпа. Таблички на шії почепи «Воры». І хай з обіду і до самої глибокої ночі отак приланцьовані стоять. Та козака коло них пристав, щоб люди самосуд не вчинили ... Якщо хтось із місцевих пару раз у пику москалеві затопить, то нічого ... Але щоб без крові ... А годині о третій ночі звільниш їх, даси на дорогу батогом, та й хай забираються до своєї Москви. Зрозумів?!

Тарас Забіла: - Так точно, Іване Ничипоровичу! Зроблю все, як наказали.

Іван Золотаренко: *(примирливо)* - Ну от і добре ... А я до Ніжина. Робота чекає. Збирайся, брате!

Василь Золотаренко: - Та я вже зібраний. Бувай, Тарасе!

Тарас Забіла: - Доброї дороги, панове старшино! *(Усі виходять)*

Ява III

Завіса закрита. Минуло кілька тижнів. Дія відбувається у Ніжині, в саду біля полковницької оселі. Перед лаштунками двоє — прийомна дочка полковника Любка і шляхтич Томаш.

Томаш: — Доброго вечора, кохання моє!

Любка: — Доброго, любий мій.

Томаш: — Пані Любаво, я запрошую Вас на прогулянку вечірнім містом. Підемо понад Остром, аж до Введенського монастиря.

Любка: — Облиш, Томашу, жарти ... Ти ж бачиш, я не одягнена для прогулянок. Та й які прогулянки, я лише на хвилинку вискочила. Перебачитися ... Тітка Ганна мають приїхати. У домі всі готуються до зустрічі ...

Томаш: - О, приїде пані гетьманша ... По справах чи на відпочинок?

Любка: - Та не знаю. З Прилук козак прискакав, то й сповістив ...

Томаш: - Кохання моє! То ти переговори із пані Ганною про нас. Хай стане вона ангелом-охоронцем для нашого кохання ... А як буде її така ласка, то я вже готовий з'явитися на ясні очі пана полковника і попросити твоєї руки ...

Любка: *(прикриваючи йому долонькою рота)* - Тихіше, мій любий ... Не кидайся такими словами. Ще хто почує ... зурочить. Добре, я поговорю. Тітка Ганна любить мене. Може й зрозуміє ...

Томаш: *(запально)* - А що тут розуміти?! Коли двоє людей кохають одне-одного, то чи потрібні їм іще якісь слова? Що може стати на заваді?!

Любка: - Тихіше. Що, кажеш, може стати на заваді ... Лиха година, віра, а найперше ... люди!

Томаш: *(запально)* - Та я нічого в світі не боюся ... А ні лихої години, а ні людського поговору. Я задля своєї Любави готовий до будь-яких випробувань !

Любка: - Так вже й до всіх? А як же віра? Чи ладен ти задля мене, відступити від віри?

Томаш: *(спохмурнів)* - Ко́хана моя́, не став цього питання. Не на часі воно ... Бог наш, Спаситель, один для всіх людей ... І для православних, і для католиків, і для іудеїв ... Бо Бог — то любов ... І коли жона справді любить свого чоловіка, то вона прийме його віру.

Любка: *(з усмішкою)* - Іч, який ти ... А коли чоловік справді любить жону... чому ж він не ладен прийняти її віру?

Томаш: *(запально)* - Та тому що віра для чоловіка це все! Це його дух! Це його честь! Це його совість! Я шляхтич з діда-прадіда, в моїх жилах тече католицька кров багатьох поколінь ... І заповіді: «Віра наших дідів, є нашою, вірою і буде вірою наших нащадків» я ніколи не порушу.

Любка: - А як же я? Як моя віра? Що вона не варта твоєї любові!

Томаш: *(схвильовано)* - Панно моя! Зірненько небесна! Та звичайно ж варта! І я кохаю тебе більше за життя. Але ж ... Пригадай, хіба ж не князь київський Ярослав видав заміж трьох своїх дочок — і за скандинава, і за нормана, і за галла ... А все задля любові до своєї рідної землі ... Чи приклад Роксолани не є свідченням високої любові?!

Любка: *(перебиває його)*- Томаше, досить. Я маю над цим подумати ... Не переконуй мене. А з тіткою Ганною я обов'язково поговорю. Обіцяю!

(хоче піти, Томаш тримає її за руку)

Томаш: *(схвильовано)* - Ко́ханню моє́ зачекай! Невже ж ти підеш не подарувавши слова любові, або ж **принаймі** одного поцілунка *(хоче обняти, проте Любка пручається)*.

Любка: *(виривається з обіймів)* - Шляхетний пане, а чому це ви даєте волю своїм рукам? Чи далися вам для цього якісь підстави? Я ще не ваша жона, а тому ведіть себе так, як подобає лицарю. Я вам не якась там дівчина. Я донька ніжинського полковника Івана Золотаренка, хай і прийомна, але ж все-таки донька! Маю честь! *(збирається йти)*

(Томаш стає на коліно і в поклоні схиляє голову)

Томаш: *(стишено)* - Пані Любаво! Красно дякую вам за те, що ви нагадали мені за честь. Повірте, моя гарячковість викликана лише моїм коханням до Вас. Це дуже сильне почуття. Це шаленство, яке спалює мене з середини. Я клянусь Вам, своєю лицарською честю, що мої почуття і помисли чисті, чесні і високі. І я і ще раз, вже в соте, прошу Вас стати моєю дружиною. Молю, не відмовити. І на знак згоди прошу для поцілунку Вашу руку!

Любка: *(з погордою та задоволенням подає руку)* - Добре, пане Томаше, я подумаю ... *(а потім рвучко схиляється над ним, цілує в щоку і із сміхом вибігає. Томаш весело підхоплюється, показує глядачам пальцями знак «Victoris» і виходить)*

Ява ІV

Цього ж дня у садибі ніжинського полковника Івана Золотаренка. Світлиця у полковничому домі. За столом сидить Іван, він вивчає якісь папери.

Іван Золотаренко: *(читає в голос)*- «Ясновельможний пане полковнику, б'ють чолом тобі купці ніжинські. Уклінно просимо тебе продовжити термін дії охоронного універсалу від 12 липня 1852 року, у якому ти даєш дозвіл на торгівлю худобою у Московщині!..*(перестає читати, міркує вголос ...)* ... А чому б і не продовжити ... За цей рік ніжинські купці славно поторгували і в Калузі, і на Севському ярмарку під Брянськом, добре збагатили міську казну ... Хай торгують, шкоди від цього не буде. *(бере перо, вмокає у чорнильницю і щось починає писати на папері)*

Двері відчиняються, заходить Ганна Золотаренко-Хмельницька.

Ганна: *(з порога)* - Доброго вечора, пане полковнику! Чи здорові будете?! Чи очікували на мій приїзд? А чи може заміжня сестра, як відрізана скибка?!

Іван хутко виходить із-за столу і радо обнімає сестру.

Іван Золотаренко: - Ганнусю, рідненька, з ранку на тебе чекаємо ... Де ж ти так забарилася?

Ганна: -Та загостювалася у прилуцького полковника Якова Воронченка. Дуже ж вже гостинно шанував ...

Іван Золотаренко: (*жартівливо*) - Ну, звісно, ще б пак, адже сама дружина гетьмана України в гості завітала ... Яка честь!

Ганна: (*суворо*)- Братику, не зубоскаль! Ти ж знаєш моє ставлення до титулів і звань ... Я козацька жона і цим сказано все ... І коли була полковничихою Пилипихою, і коли вдовувала, і коли стала дружиною гетьмана Хмельницького. Дякувати Богу, опікуюся чоловіком, доглядаю дітей і його, і своїх, а ще не скуплюсь на ласку і добре слово ...

Іван Золотаренко: -Та ні, Ганно, чув я від козацької старшини добрі відгуки про тебе. За твоїм піклуванням і Богдан став стриманішим, розсудливішим ... рідше вже за шаблюку хапається. А Юрась за матір рідну признав.

Ганна: - І так Іване, і не так ... Ніщо так не зближує людей, як горе ... Богдан важко сприйняв смерть свого первістка Тимоша. Старший син — то батькова надія. І раптом ось так, у бою від ворожої кулі. Та й для мене за ці роки Тиміш став, мов рідний. Отож, туга нас і поріднила ...

Іван Золотаренко: - А як Богдан до твоїх дітей?

Ганна: - Як до своїх рідних ... Живемо однією родиною. І Кіндрату, і Данилу, і Степану з Осипом своє прізвіще дав. Тепер вони Хмельницькі ...

Іван Золотаренко: - То добре.

Ганна: - Та й тебе, брате, на ніжинський полк поставив, щоб рід наш укріпити, свій вплив на козаків, а разом з тим і свою владу.

Іван Золотаренко: - Та я розумію це сестро! Ніжинський полк найбільший в Україні, вже за тридцять сотень перевалило. Ти не клопочись, ми надійна опора Богдана!

Ганна: (*питально*) - А чи так, брате?

Іван Золотаренко: (*здивовано*) - А чому ти перепитуєш, сестро? Звісно так! Хрест на себе, святий кладу. (*хреститься тричі*)

Ганна: - То ж чому тоді йому про подію в Борзні не сповістив? Злякався? Чи мо`ще щось на умі мав?

Іван Золотаренко: *(обурено)* - Ти знаєш, сестро, злякати мене важко. Я і чорта пекельного не боюся. Я не сповістив, бо не хотів Богдана по дріб'язках відволікати. Сам усе вирішив ...

Ганна: - Не такі вже це і дріб'язки Іване ... Ти ж знаєш скільки зусиль докладає Богдан, щоб зміцнити союз із Москвою. Щоб прилаштувати Україну під крило російського царя ... Тільки так ми зможемо відстояти нашу рідну землю і дати відсіч Речі Посполитій.

Іван Золотаренко: - Та знаю я це все, знаю ...

Ганна: - А чи знаєш ти, брате, що офіційна Москва не поспішає з активною допомогою у військових діях проти Польщі. Лише цього року Земський собор ухвалив прийняти Військо Запорізьке під протекторат московського господаря.

Іван Золотаренко: - Відаю і про це, сестро!

Ганна: - А чи відаєш, брате, і те, що в правобережних полках війська Запорізького чиниться смута. **Множаться** настрої, що Богдан закріпачує Україну під Московією. І що треба об'єднуватися з Польщею і відвойовувати землі у московського царя ...

Іван Золотаренко: - Такого, сестро, я тобі скажу відверто ще не чув, але над цим варто поміркувати...

Ганна: *(перебиває його -)* Не варто, Іване! Бо це — зрада! Богдан ніколи не завдасть кривди Україні. Він ніколи не зрадить український народ. Він має міцну домовленість з російським царем, що Україна збереже свою незалежність, свій козацький устрій, свою Гетьманщину. Цар Олексій Михайлович, слово дав!

Іван Золотаренко: *(роздумуючи)* - А чого варте оте москальське слово?!

Ганна: *(суворо)*- Припини, Іване. Не на гостини я до тебе приїхала. А маю доручення від Богдана. Повинна з'ясувати, на скільки Ніжинський, Чернігівський, Прилуцький полки віддані присязі, даній гетьману. А ти мій

брат, Іван, з тебе і вимог більше. Бо тече у нас з тобою одна кров. А тому Богдан має вірити тобі, як мені.

Іван Золотаренко: - Я це розумію, сестро ... Присязі я своїй лишуся вірний до скону. Лишуся вірним і Богдану. Але як бути з Україною? Чи правильно ми чинимо?

Ганна: - А про це ти вже поговори з Богданом. Обіцяв невдовзі навідати...

Іван Золотаренко: - Радий буду бачити. Ось тоді все і з'ясуємо. Та чому ж я тебе балачками відволікаю. Час вже вечеряти. Певно Іванівна вже й стола накрила ... Пошлю зараз за Василем. *(Ганна його зупиняє порухом руки)*

Ганна: - Зачекай, брате. Це ще не все ... Вечеря почекає. Маю ще одне доручення гетьмана. Богдан, на знак своєї повної довіри до тебе, передав через мене листа, якого надіслав російський цар особисто йому ... Йдеться у цьому листі про тебе. Тримай!

(Ганна розстебнула корсет, дістала листа і передала Іванові. Той взяв, розгорнув послання і голосно читає)

Іван Золотаренко: «Божією милостію, отъ великого государя царя и великого князя Алексѣя Михайловича, всея Великія и Малыя Росіи самодержца (полный титуль), нашего царского величества, войска запорожского гетману Богдану Хмельницкому и всему войску запорожскому наше царского величества милостивое слово. Ведомо нам великому государю учинилось: какъ ехали къ Москве изъ Кіева нашего царского величества боярина и воеводы и наместника галицкого князя Федора Федоровича Волконского да головы стрелецкого Алексея Мещеринова люди, и на дороге въ Нежине пристали къ нимъ, отъ бедности, изъ воли черкаскихъ мужиковъ да робятъ человекъ съ десять. И какъ приехали въ Борзну, и въ Борзне де нежинской полковникъ Иванъ Золотаренко техъ мужиковъ и робятъ велѣлъ у нихъ взять и на нихъ шумель и билъ саблей плазомъ; и боярина нашего князя Федора человека Федоровича послалъ за городъ и

велелъ было повесить, и не доведчи до виселицы, велелъ воротить и приковать на рынку къ столбу, и держаль у столба привязана съ третьяго часу дни до другою часа ночи; а Олексеевыхъ людей Мещеринова потомужъ на рынку, приковавъ къ столбу, держаль не малое время. И то онъ полковникъ учинилъ самоволно, что боярскихъ людей, безъ нашего царского величества указа, велелъ къ виселицы водить и на рынку бутто злодеевъ къ столбу приковываль. А хотя бъ те боярскіе люди что и учинили, и ему было пригоже о томъ о указе писать къ намъ великому государю, а ихъ было у себя позадержать; а такого злого безчестья надъ ними чинить было не довелось. Только мы великій государь на то не смотря, велели темъ боярскимъ людемъ, которые техъ черкасскихъ мужиковъ и робять въ дороге принимали, учинить на Москве наказанье жестокое, бить кнутомъ нещадно. И тебе бъ Богдану Хмельницкому, гетману войска запорожского, велеть заказъ учинить крепкой: будетъ которые московскихъ городовъ люди, будучи въ нашихъ черкасскихъ городахъ, учинять какое дурно, и техъ людей въ техъ городахъ велеть задерживать и писать объ нихъ указъ къ намъ великому государю; а до нашего царского величества указа, зла надъ ними никакова чинить не велеть. Также и боярскихъ людей и крестьянь, которые изъ-за помещиковъ и изъ-за вотчинниковъ учнутъ бѣгать въ черкаскіе города, велеть отдавать назадъ темъ людемъ, отъ кого кто выбежить. Писано въ государствіа нашего дворе, въ царствующемъ граде Москве, лета отъ созданию міру 7162, месяца марта 27 дня.

Подпись думного дьяка Алмаза Иванова. Писаль Федор Ореховъ.

Після того, як Іван закінчив читати, виникає невелика пауза. Полковник першим порушує її.

Іван Золотаренко: - Зрозуміло ... Щось не схожий цей лист на братське посланіє. Скоріше наказ. Суворий наказ ... *(пауза)* А що ж Богдан?

Ганна: - Велів тобі цього листа показати і попросити, щоб ти дотримувався його ... Так потрібно, Іване! Поки що так потрібно! А далі час покаже. Це не наказ, це його прохання.

Іван Золотаренко: - Ну якщо прохання ... *(пауза)* То ходімо, зрештою, сестричко, повечеряємо. *(виходять, завіса)*

Ява V

Дія відбувається перед лаштунками. Сад біля садиби полковника Золотаренка. Із вікон чути пісню і поголос гучного застілля. До саду виходить Ганна Золотаренко. Вона розпаши́ла від застілля.

Ганна: *(задоволено)* - Ох, і уважив братик ... Ох, і уважив ... Років із п'ять так не частувалась ... їй Богу. *(хреститься)*. І де він тільки такої настійки дістав? На смак, мов калина, а ноги не несуть. Ледве встала.

У саду з'являється Любка. Вона дослухається до балачок Ганни.

Любка: - Тітко Ганно! То батько з Борзни, від сотника Забіли, привіз. Забіла - великий майстер цієї справи!

Ганна: *(оглянулася)* - А це ти, Любаню! А я думаю, хто це до моїх слів дослухається ?

Любка: - Тітко Ганно, а можна Вас про щось запитати?

Ганна: *(з посмішкою -)* Та звісно що можна. Запитуй.

Любка: *(хвилюючись)* - Пані Ганно, вибачайте, що кличу Вас тіткою. Годилося б кликати хрещеною матір'ю. Адже Ви моя хрещена?!

Ганна: -Так, Любо! А чому ти перепитуєш? Адже це тобі відомо ... Не раз і кутю до мене приносила. Не раз і гостинці отримувала. Чи не так?

Любка: -Та так, пані Ганно! Звісно так! Я добре це пам'ятаю..., і вашу щедрість, і вашу ласку.

Ганна: -То що ж тебе турбує?

Любка: - Пані Ганно, я не пам'ятаю, як мене хрестили. Скажіть, я православна? Я не іновірка?

Ганна: *(засміялася)* - Так ось, що тебе турбує ... Заспокойся, доню, православна ти, православна. А що хрестин не пам'ятаєш, то що ж тут дивного. Тобі тоді рочків з три чи чотири було. Скільки ж часу вже пройшло, скільки років пролетіло ... Було це в славному місті Корсуні ... Іван тоді був

корсунським полковником. Ось із одного з походів і привіз він тебе ... зовсім маленьку. Сказав, що ти донька одного із його сотників. Наче б то, і батька твого, і матір, і всю вашу родину ляхи порубали. А хутір спалили. А тебе служниця врятувала, винесла із вогню ...

Любка: *(зняжовіло)* - А чому ж хрещену знову хрестили?

Ганна: *(усміхнено)* - Бо спала погано. Ночі жахалася. Серед ночі прокинешся і криком — кричиш. Жахи ввижалися ... Так батюшка Михаїл порадив перехрестити. Сказав, що побувавши у пекельному вогні, ти наче б то побувала у лапах Сатани. От він тебе і не відпускає ...

Любка: *(налякано)* - Справді ..., так справді може бути?

Ганна: *(усміхнено)*- Заспокойся, Любо. Як тільки-но ми тебе похрестили, так і усі переляки відійшли. Золотою дитиною стала, а тепер виросла у справжню красуню. А я тоді тебе під хрестом тримала і водичкою святою личко омивала ...

Любка: *(схвильовано)* - Хрещенонько, люба моя! Допоможіть же мені іще в одній справі. Хрестом Богом молю Вас, благаю ...

Ганна: - Що ж то за справа така важлива і невідкладна?..

Любка: - Замовте слово перед батьком, щоб віддав він мене за Томаша, коханого мого. Він завтра прийде руки моєї прохати. А згодом і сватів зашле.

Ганна: - А що ж то за Тиміш? Вродливий, статний, гарний? Чи доброго роду?

Любка: *(схвильовано)* - Найкращий у світі... Вродливий, як сонечко вранішнє, а статний, як молодий дубок ...

Ганна дзвінко сміється і проходить далі. Любка говорить їй навздогін:

—Не смійтеся, тітко Ганно! Він й справді найвродливіший у світі!

Ганна: *(не обертаючись)* - А ти його любиш?

Любка: *(заламує руки)*- Страшенно. Жити без нього не можу ...

Ганна: *(віддаляючись)*- Ну якщо так, то нехай приходить. Хай сватається ... З мого боку перепони не буде. *(виходить)*

Любка: *(радісно)* - Дякую вам, тітко! Тільки він не Тиміш, а Томаш ...

Ганна вже не чує. Любка покидає сцену. Лаштунки відкриваються.

Ява VI

Наступний день. Світлиця будинку ніжинського полковника Івана Золотаренка. За столом сидить Іван та Василь. Заходить протопоп Филімонович.

Іван Золотаренко: *(до Василя)* - Так оттакого мені, брате, листа сестриця від Богдана привезла...

Василь Золотаренко: *(здивовано)* - А мені ж нічого про це і не сказала. Ні пари з вуст. А все допитувалася, які настрої у козаків, у горожан ... *(побачивши Филімоновича заговкає)*

Филімонович: - Кликали, пане полковнику?!

Іван Золотаренко: *(повагом)* - Кликав, кликав, отче Максиме! Сідай до столу... Є розмова!

(Филімонович сідає)

Іван Золотаренко: - А кликав я тебе, святий отче, бо пораду хочу твою почути ... Твоє мудре слово. Ти ж мій духівник ... Кому, як не тобі, сумніви свої довірити?

Филімонович: - Слухаю тебе, пане полковнику! Хоча відверто скажу, для сповіді ти дивне місце обрав. Годилося б у храмі, перед святими образами ...

Іван Золотаренко: *(перебиває його)* - Та не в образах справа, пане отче! Справа у душі ... А душа, як вольна птиця, її простір потрібний ... У сумнівах моя душа ... Ох, у тяжких сумнівах ... То й думаю, а якщо отець Максим, не зрозуміє мою душу, або не захоче прийняти сумніви мої? Що тоді? Еге, от ... От тоді, я накажу **Іванівні** принести мені сулію Тарасової настійки і ми, з братом Василем, прогонемо ті сумніви геть. А ви, святий отче, нам допоможете!

Филімонович: - Господь підкаже, якщо ми не знайдемо відповіді. Він мудрий і всевидючий ... Так в чому ж твій сумнів?

Іван Золотаренко: - Доїдає мене, отче, одна думка підступна ... Чи правильно чинить Богдан, що віддає Україну під московського царя? Чи не схибить у своєму виборі? Де ж це видимо, щоб рідну неньку та й у прийми віддавати?!

Василь Золотаренко: *(тихо)* - Брате, зупинися. Не слід такі речі та й на людях обговорювати ...

Іван Золотаренко: *(спокійно)* - А я не на людях. Я з Богом перемовини веду... через духовника мого, отця Максима. З ким же мені ще радитись?

Филимонович: - Ти мені сказав, полковнику, я почув ... Хочеш чути відповідь, слухай і ти... *(встає)*.

Филимонович:*(урочисто)* - Господь наш, Ісус Христос, *(хреститься)* сказав: «Возлюби ближнього свого, яко самого себе». І у цих словах уся мудрість його і сила. Хто з православних християн не зрадіє, побачивши в нинішніх часах таке добродійство Боже, що не дав Він до кінця упасти і до знищення прийти своєму добру. Це Бог надоумив Богдана прийняти владу російського царя. «Співаємо Господові славно бо **прославився**», — так і ми, благодаттю Божою і привеликою ласкою його царського величства, врятовані від іновірних супостатів наших, що хотіли віру нашу православну до решти викоренити. А тому діла гетьманові мудрі і правильні!

Іван Золотаренко: *(розсудливо)* - То виходить ти воздаєш хвалу Богові, а славу Богданові, за те, що над вірою православною не дали поглумитися.

Филимонович: - Істинно так. А ще тому, що в руських людях братів побачив!

Іван Золотаренко: *(задумливо)* - А чи побачили вони в нас братів? Чи возлюбили, яко самих себе? Чи знову готові за червінці кров нашу пускати?

Филимонович: - А це вже ти, пане полковнику, запитай своє серце! Що воно тобі відповість.

Іван Золотаренко: *(суворо)* - У тому-то і біда, що мовчить воно ...

До розмови долучається Василь.

Василь Золотаренко: - Отче Максиме, у березні нинішнього року ти відвідав Москву в складі українського посольства, то про що мову там вели?

Филимонович: - Про що мову вели посланники гетьмана я вам сказати не можу ... Бо не був присутнім на тих перемовинах. А про що говорили ми, люди церковні, слуги Божі, таїти не буду. Як перед святим алтарем розповім... Говорили ми про те, що віра наша православна потребує підтримки і захисту, що поодинці протистояти польському натиску ми не зможемо. І тому побачили ми в єдиновірній православній Москві надійного союзника в боротьбі з поневолювачами. А для кожного православного християнина захистити свою віру, то є справа честі. І сила нашої єдності не в дусі, а у вірі! Бо саме вона загартовує наш дух і робить його непереможним. Чи не так, Василю?

Василь Золотаренко: *(киває головою)* - Так, протопопе Максиме. Звісно що так ...

Филимонович: - А тому, пане полковнику, моя тобі порада: тримайся настанов гетьмана, та відганяй геть усі сумніви, бо вони від лукавого. А ще, частіше ставай на сповідь перед Господом нашим, він надоумить, і силу дасть, і у вірі укріпить. *(покладає хрест на Івана)*

Іван Золотаренко: *(хреститься)* - Хай буде по-вашому, отче!

Филимонович: *(стримано)* - По-божому, сину мій, по-божому ...

У цей час двері світлиці відчиняються, заходить Ганна.

Ганна: *(весело)* - Доброго здоров'я, отче Максиме! Доброго здоров'я, братики!

Филимонович: - І вам многія літа, чарівна Ганно Нечипирівно!

Іван Золотаренко: *(встає, підходить і цілує сестру. Василь привітно вітає її, гречно схиливши голову)* - Доброго ранку, сестричко-лебідко, як відпочивалося?

Ганна: - Як у раю! Перши у тебе пухкі та запашні, як хмари ...

Василь Золотаренко: -Так чому, сестро, піднялася? Могла б ще поніжитись ...

Ганна: -Так Любаня наша розбудила, сказала, щоб я до вас зайшла. Справа у неї, якась невідкладна ...

Іван Золотаренко: *(здивовано)* - Яка ще там справа? Нічого не відаю.

Ганна: *(сміється)* - А ти, брате, хоч відаєш, що доньку маєш на виданні?

Іван Золотаренко: *(махнув рукою)* - Сестро, облиш ... Яке видання? Вона ще дитина.

Ганна: *(весело)* - А чи не у такому віці батько від мене Пилипця ганяв?!

Василь Золотаренко: - Коли то було?

Ганна: - А ти, Васюто, помовч. Ти взагалі тоді, хлопчаком був ... Але ж було!

Двері відчиняються. До світлиці заходить Томаш і Любка.

Любка: *(схвильовано)* - Пане полковнику! Татку рідненький! Я дуже прошу тебе, вислухати оцього чоловіка ...

Іван Золотаренко: - Що за чоловіка?

Томаш: *(виходить на середину світлиці, цокнувши підборами, рекомендується)* - Маю честь, Томаш Любомирський ... із Гродно.

Ганна: *(здивовано дивиться на Любку)* - А чому Томаш, а не Тиміш?

Томаш: *(продовжує)* — Ясновельможний пане полковнику! Я прибув у Ваш дім, щоб просити руки вашої доньки, Любави, яку я хочу взяти собі за жону. Ми любимо один-одного і готові стати під вінець ...

Іван Золотаренко: *(сердито)* - Це хто так вирішив?

Любка: *(підходить до Томаша)* - Ми, батьку!

Томаш: *(бере Любку за руку)* - А тому просимо Вашого благословіння.

Филимонович: - А якої ви віри, пане Любомирський?

Томаш: *(з погордою)* - Я - католик!

Филимонович: — А за яким обрядом ви збираєтесь ставати під вінець, вельмишановний пане?

Томаш: *(переконано)* - Звісно, за нашим, католицьким!

Ганна: *(схвильовано)* - А чи згодна на це наричена?

Любка: *(у нерішучості)* - Тітко, Ганно, я ...

Томаш: *(перебиває її)* - А чи так вже це важливо! Добра жона завжди пристане до віри чоловіка. Чи не так, пані Хмельницька? Адже вас не зупинило те, що в жилах гетьмана Хмельницького тече часточка шляхетської крові. Та й, ваша попередниця, друга дружина гетьмана, теж була полька.

Ганна: *(стишено)* - Богдан — православний! І віра його православна ...

Томаш: *(з готовністю)* - Я готовий засилати сватів, відіграти весілля і за вашим обрядом. Але вінчатися ми будемо у костьолі!

Іван Золотаренко: *(гнівно, піднімаючись із-за столу)* - Та це ти, недолугий шляхтичу, будеш мені вказувати, де буде вінчатися моя донька, моя дитина! Та не бувати цьому ніколи!! Геть з моїх очей, іновірцю! Щоб духу твого тут не було!!!

Любка: *(скрикує)* - Татку, не губить!

Іван Золотаренко: *(гнівно до Томаша)* - Благословіння мого хочеш?! Буде тобі моє благословення — шаблюкою по шії. Ач, чого зажадав ... дитину мою рідну у віру свою погану обернути!

Томаш: *(з викликом)* - Вона не ваша дитина! Не вашої крові ... Чому ви її перехрестили? Тому, що католичка?! Гріхи свої перед Богом замолюєте! А за віру ми ще поквитаємося!

Іван Золотаренко: *(з люттю)* - Що?! І це ти мені кажеш у моєму домі?! Та й ще погрожуєш! *(хапається за шаблюкою)* Та я тебе, зараз на місці порішу! Геть з моїх очей, а то зарубаю!! *(вихоплює шаблю)* Василь, Любка і Ганна зупиняють його.

Василь Золотаренко: - Зупинися, брате, не бери гріх на душу!

Любка: - Таточку! Рідненький! Змилуйся.

Іван Золотаренко: *(гримає на неї)* - Не буде тобі мого благословення! Ніколи не буде!! Я ліпше тебе за каліку останнього віддам, але не за цього!

Любка: *(плаче)* - За віщо? Я ж люблю його, люблю!

Томаш рвучко повертається і виходить з кімнати.

Іван Золотаренко: *(услід)* - Геть з очей моїх, геть! І з міста геть! Бо як побачу, приб'ю. І з України геть!! Бо немає тобі місця на цій святій землі!

(завіса)

Ява VII

Минуло кілька місяців. Дія відбувається перед лаштунками. На авансцені Любка і Томаш.

Любка: - Томаше, соколику мій, що ж нам робити? Батько від люті місця собі не знаходить. Все позивається тебе вбити.

Томаш: -Кохана моя, що нам лишається діяти ... Тікати! Тікати світ за очі, а там Бог розсудить.

Любка: - Серце моє, не знаєш ти мого батька. Він не те що з краю світу, він із пекла нас дістане і скарає ...

Томаш: - То що ж діяти? Як вчинити?

Любка: -А запитаємо стару Мавру, стару віщунку Мавру. Он вона йде!
Із залу на авансцену піднімається віщунка. Вона хоче пройти мимо. Любка зупиняє її.

Любка: - Мавро! Зупиніться на хвилинку, Мавро!

Мавра зупиняється, уважно вдивляється у Любку, а потім у Томаша.

Мавра: - Не будете разом! Не тіште себе надією!

Томаш: - Пані Мавро, допоможіть. Святим отцем вас закликаю, допоможіть. *(Намагається вкласти їй у долоню гроші, віщунка відводить руку)*

Любка: - Бабусю Мавро! Світ для мене перестав існувати після того, як батько не дав мені благословення на шлюб з Томашем. Я вже ладна у сиру могилу зійти ... Якщо не з Томашем, то ні з ким!

Томаш: - Мавро, допоможіть мені умовити її тікати зі мною. Допоможіть. Не тільки ж світу, що в Ніжині!

Мавра: - Долю не обійдеш, не об'їдеш. Від неї не втечеш. Та й куди вам тікати ...

Томаш: - До Гродно. Там у мене маєтності, там схоронимося.

Мавра: - А з вірою як?

Любка: - Та я, задля свого коханого Томаша, ладна до будь-якої віри пристати. Лише б разом.

Мавра: - Не гоже, дочко, вірою нехтувати. Великий гріх це!

Томаш: - У святому писанні написано: «Бог — це любов!» То чого ж задля любові не можна пожертвувати переконаннями? Це ж абсурд! А ще Бог милостивий, він прощає гріхи наші і вчинені, і невчинені...

Любка: - Бабуню Мавро, допоможіть, на вас єдина надія!

Мавра: - Ну добре, візьму гріх на душу, допоможу. Може Бог й накаже, але допоможу! Ось тобі пляшечка із зіллям ... Дочекаєшся поки різдвяні святки минуть. А десь вже після Водохреща, та не перед суботою, або неділею, а в буддень ... приймеш це зілля ... приймеш цей трунок. Два дні твоє тіло буде лежати бездиханним, а на третій оживе. Опівночі оживе! Відспівувати тебе будуть у Воздвиженській церкві. Отам, опівночі, до третіх півнів ти і прокинешся. А ти, *(звертається до Томаша)* ходи нині з міста, щоб ніхто не запідозрив, а після Водохреща вертай. Зустрінетесь, усе добре обговорите, про все домовитесь. Ти коней прудконогих придбай, одяжу теплу, харчі. Та й приїзди опівночі до церкви, там і забереш свою кохану. А далі..., хай Бог вам помагає.

Томаш дякує Маврі, кладе їй на долоню кілька золотих. Любка розглядає пляшку із зіллям.

Любка: *(схвильовано)* - Так ось яким ти виявився шлях до мого щастя? Щоб бути коханою мені спочатку треба вмерти. Хай буде так ... На все воля Божа!

(Усі залишають сцену)

Ява VIII

Перед лаштунками на авансцені з'являється вістовий, який везе повідомлення до гетьмана Богдана Хмельницького у Суботів.

Козак: *(звертається до глядачів)* – Сьогодні, 24 січня 1854 року, у Ніжині велике свято. Після Переяслівської ради до міста прибуло московське посольство на чолі з боярином Василем Бутурленим. Ніжин став другим містом, після Переяслова, яке відвідало це посольство, що засвідчує його велику значимість у суспільно-політичному житті України. До Києва поїдуть пізніше. Завдання дипломатичної місії - привести до присяги на вірність російському царю Олексію Михайловичу мешканців міста та козаків Ніжинського полку. Зустріч московського посольства супроводжувалась у Ніжині пишними урочистостями, передбаченими дипломатичним етикетом. Я ж маю про все це повідомити гетьмана.

(Завіса відкривається. Дія відбувається у будинку ніжинського полковника. До світлиці заходять Іван та Василь).

Іван Золотаренко: *(розповідає)* - Ну, дякувати Богові, усе відбулося за протоколом. Я зустрів боярина за п'ять верст перед містом під розгорнутими полковими корогвами. Вишикував полк за сотнями, зустрів посланців литаврами та трикратним вітанням. Біля стін міської фортеці до гостей вийшли хресною ходою протопоп ніжинський Максим Филімонович разом із священиками і представниками міського магістрату. Від імені усіх ніжинців отець Максим привітав гостей урочистою промовою ...

Василь Золотаренко: *(перебиває його)* - А потім посольство в'їхало до міста. Я чув, як салютували гармати. Пострілів з двадцять п'ять було...

Іван Золотаренко: *(перебиваючи)* - Тридцять! Я наказав, рівно тридцять! Зараз уся громада на молебні у Троїцькому соборі. Моляться за здоров'я царя московського. А після цього присяга на вірність государю. Сьогодні приведемо до неї дві тисячі козаків. То я за тобою, та ще хотів перевірити, чи до столу всього вистачає?

Василь Золотаренко: Та наче б то всього ... *(виходять)*

Невдовзі за сценою чути: «Присягаємо!», «Присягаємо!», «Присягаємо!» та «Ура!». А також людський гамір та веселощі.

(До світлиці повертається Іван та Василь Золотаренки, боярин Василь Бутурлін, протопоп Максим Филімонович та ще кілька чоловік)

Іван Золотаренко: *(гостинно)* - Прошу, вельмишановне панство, до столу. Розділіть з нами трапезу... чим Бог послав!

Василь Бутурлін: *(глянувши на стіл)* - Ого, щедро вам сьогодні Бог наделил. Й не сьєсть всего-то.

Іван Золотаренко: - Та нечєго, нечєго... А ми под водочку, под водочку!
(усі сїдають до толу)

Іван Золотаренко: - Шановне панство, прошу наповнити келихи! А ви, отче Максиме, повторїть отї слова, якї виголошували на честь російського самодержця Олексїя Михайловича.

Филімонович: *(підводиться, за ним підводяться інші, піднімає келих)*
— Ми, православні християни і російські сини, висловлюємо подяку Богові всемогучому, а його царській величності честь, поклін і послух, віддавши молитви, благання і подяку пильно і однодушно одними устами і одним серцем підносимо. Хай Господь **сохранить** в здоров'ї і довгому пробуванні пресвітлого государя нашого із царицею, благородними дітьми і всіма боярами! Хай зробить його хоробрим, непохитним і страшним для всіх ворогів, що повстають на віру нашу православну! Хай розпросторить Господь державу царства його! Хай утвердить Господь престол величєства його! Хай укрїпить Господь Бог скипетри величєства його! Аби й ми, негідні, за державою царства його визволені від таких бїд і гоніння супостатів наших, пожили в тихїм і безтурботнїм життї, у всякому благовїрствї і чесностї.
Амінь!

Іван Золотаренко: *(піднімає келих)* - Будьмо!

Усі: *(хором)* - Гей!

Іван Золотаренко: - Будьмо!

Усі: - Гей!

Іван Золотаренко: - Будьмо!

Усі: - Гей! Гей! Гей!

(Дружно випивають, сідають за стіл. У цей час чути за дверима жіноче голосіння. Василь встає із-за столу і виходить. За хвилину повертається і жестом просить Івана відійти. Відходять на авансцену)

Іван Золотаренко: - Ну що там?

Василь Золотаренко: -Любка вмерла!

Іван Золотаренко: *(падає навколішки, з розпачем вигукує)* - Господи!
За віщо?! За віщо караєш, мене грішного?!!

(На сцені гасне світло. Завіса)

Ява ІХ

Прожектор вихоплює перед лаштунками самотню постать Томаша.

Томаш: *(до зали)* - Любава померла ... Вона згоріла у пекельному вогні. Другого дня, як прийняла трунок, її тіло, в дубовій домовині, було віднесено до старої дерев'яної Воздвиженської церкви, що на Магерках, для відспівування. У ніч, коли вона мала прокинутись, я чатував із кіньми неподалік, біля кузні. При місячному сяйві церква була, як на долоні. Коло домовини лишили відспівувати покійну, якогось бурсака на ймення Хома ... Опівночі, коли Любава прокинулась, до церкви, із ніжинських Кочубеєвих боліт, чомусь почала злазитися усіляка нечиста сила: відмаки, мавки, перевертні ... Люди кажуть, що бачили Вія! Я ж не бачив..., я кинувся на крики Любави, та Хома зачинив двері церкви на засови з середини. А церква вже палала! Боже, як страшно вона палала. А з нею згорало і моє кохання!! Чи пробачу я, пане ніжинський полковнику, смерть вашої доньки, моєї коханої?! Можливо й пробачу!

А чи пробачу я вам, пане полковнику, наругу над моєю вірою і загублене кохання? Ні, не пробачу! Присягаюсь!!!

(Світло гасне)

Кінець І дії.

Антракт.

Дія II

Ява I

Чигирин, 1654 рік. Дія відбувається перед лаштунками.

Ганна Золотаренко: *(звертається до зали, тримаючи в руках листа) -* Ось саме отримала послання від Богдана ... Пише, що Переяслівська рада та укладення угоди з Москвою допомогли нарешті реалізувати плани спільних дій проти польсько-литовського війська. А ще в цьому листі він хвалить брата Івана. Пише, що суворі випробування військовою кампанією, ще раз підтвердили талант полковника Золотаренка, як розумного стратега і полководця. У той час, коли війська Богдана Хмельницького ведуть запеклі бої з польською армією на Поділлі, брат Іван, виконує особливі доручення гетьмана по обороні північних рубежів Чернігівщини від військ Литовського князя Януша Радзивілла... Стражденна моя Чернігівщино! Краю зеленочубих лісів, блакитнооких озер та річок, важка випала тобі доля ... У круговерті часу та плинні сивих віків жодна війна не оминула тебе. Топтали твою землю монголи, татари, литва, шляхта та москалі, бо лежиш ти у самісінькому серці Європи. І тільки мужність сіверських воїв дарувала тобі таку омріяну волю. Сподіваючись і нині, незборимі твої рубежі, непохитна віра і мужність синів твоїх, святая Сіверська земле!

Ява II

Лютий 1654 року. Лаштунки відкриваються. Похідний табір козацьких військ десь на кордоні Чернігівщини та Білорусії. За столом над мапою двоє— Іван та Василь Золотаренки.

Іван Золотаренко: *(переконливо) —* Що не кажи, брате, а я таки був правий, що це в грудні минулого року оголосив загальний збір під Черніговом козаків Ніжинського, Чернігівського та Переяславського полків. І реєстр уточнили, і озброєння перевірили, і душу козацьку на бій

налаштування. Дивись, як у воду глядів, із півночі таки доведеться війну воювати ...

Василь Золотаренко: *(хита головою)* — Так правий ти, брате, в усьому правий... Що поробиш, через Чернігівську землю найкоротший шлях до Києва і польсько-литовському війську, і москалям ... Хоча, слава Богу, вони нині в союзниках ходять ...

Іван Золотаренко: *(дразливо)* — Ой, не вірю я, брате, в їхній союз і в їхні добрі помисли ... Москаль де не ступне, там і брехне ... Ой, не вірю ... Щось вони таки задумали.

Василь Золотаренко: *(здивовано)* — Оттакої, не чекав я від тебе, брате, таких сумнівів. Ти ж із Богданом і в Переяславі був, і в Ніжині їх посольство приймав ... козаків до присяги приводив. Я думав, що ти для себе усе вирішив.

Іван Золотаренко: *(махнув рукою)* — І вирішив я, брате, і не вирішив ... Вирішив, бо клятву Богдану на вірність давав, на іконі святій перед сестрою божився. То від клятви своєї не відступлюся. А що сумнів мене з'їдає ... так в тому самі ж москалі і винні. Ось розсуди, брате, сам ...

8 січня на площі Переяслова Богдан о 2-й годині дня оголосив, що буде підписана угода, на основі якої Україна (Русь) і **Московитія** (Росія) почнуть жити, як дві сестри. Умова буде скріплена присягами царя Олексія і гетьмана Богдана, умова, взаємно підписана, матиме моральну й політичну правомочність.

Після промови гетьмана Богдана полковники і послы Московитії, очолені В.Бутурліним, пішли у церкву Успенія. У тій церкві браталися єреї: казанських архимандрит Прохор і переяславський протопоп Григорій з попами і дяками. Вони повідомили, що умова скріплюватиметься «чином присяги».

У церкві гетьман Богдан знову наголосив, що перший посол Бутурлін з своїми помічниками, репрезентуючи царя Олексія, має скласти присягу, що «вольності козацькі не будуть порушені, маєтності не будуть чіпані, усе буде

так, як тепер є в Україні». Посли Московитії відповіли гетьманові, що в Москві є такий закон, що всі бояри, воєводи, купці, солдати складають присягу цареві, цар же нікому присяги не складає. Посол Бутурлін сказав, що цар Олексій не буде умову скріплювати ні присягою, ні підписом; цареві Московитії треба вірити, він ласкавий, він православним українцям (русичам) помагатиме воювати з католиками та іншими ворогами православ'я ...

Василь Золотаренко: *(з цікавістю)* — І що ж на те Богдан?

Іван Золотаренко: *(з притиском)* — Гетьман, почувши заяву Бутурліна, гнівно покинув церкву Упенія. За ним вийшов і я, полковник миргородський -Ліщинський, переяславський - Тетеря, інші побратими. Пішли у будинок до Тетері радитись. А послы Московитії лишилися у церкві Успенія глядіти на торжества попами пишно організовані ...

Василь Золотаренко: *(тривожно)* — І що ваша рада? Що вирішили? І хто до неї входив?

Іван Золотаренко: *(розсудливо)* — Хто входив ... Та всі наші: полковник Черкаський - Пархоменко, Каневський - Стародуб, Корсунський - Гуляницький, Білоцерківський - Половець, Київський - Пішко, Чернігівський - Подобайло, Прилуцький - Воронченко, Полтавський - Пушкар ... Та що я тобі перераховую. Усі були, окрім полковників Уманського, Браславського, Поволоцького полків. Ті стали чатами на Західних та Південних кордонах. А ще Іван Богун не приїхав ... Той принципово проти цієї угоди.

Василь Золотаренко: *(захоплено)* - Пішов проти волі Богдана?

Іван Золотаренко: - Ти ж знаєш Богуна ... Той і супроти Сатани піде! Так от порадившись, ми вирішили, що посол Московитії повинен за свого царя скласти присягу. Доручили полковникам Тетері та Лісницькому повернутися до Успенської церкви і (від імені гетьмана і полковників) сказати, що король Польщі і королі інших країн Європи присягаються, коли державні умови складаються. На що Бутурлін відмовив, що ласкавому цареві Московитії треба вірити на слово. Тоді Тетеря заявив: «Гетьман Богдан і ми,

полковники, віримо, але воїни наші й народ не вірять. Умова тільки тоді є умовою, коли обидві сторони її скріплюють присягами. І тому воїни і народ хочуть, щоб послі Москвитії за царя склали в церкві присягу, що вольності країни нашої не будуть порушуватися».

Бутурлін відповів, що за законами Москви ніхто не має права за царя присягу складати і він також не уповноважений це робити. Отак, ні з чим, полковники повернулися до Богдана ...

Василь Золотаренко: *(гнівно)* — Боже, як принизливо! Та гнати цих послів треба було!

Іван Золотаренко: *(гірко усміхається)* — Я теж так Богданові сказав ... І побратими мене підтримали.

Василь Золотаренко: - А що ж гетьман?!

Іван Золотаренко: *(з іронією)* - А він відповів, що прогнати послів очолених Бутурліним значить заохотити Москвію скласти умову з Польщею, спрямовану проти України. Треба надати належне Богданові, він дійсно гнучкий політик. Розуміючи усю хитру підступність Москви, затамувавши гнів, він вирішив вдатися до нового кроку. Ми повернулися до церкви, де гетьман Богдан сказав, що коли послі Москвитії, не схотіли скласти присяги, щоб умова Переяслівська мала правомочність, то вони повинні підписати декларацію, що вольності тепер існуючі в Україні (Русі) не будуть Москвою порушуватися. І знов Лавров, чи то пак, Бутурлін відповів, що цар Москвитії ласкавий, правдомовний, істинний оборонець православ'я. І тому жодних писаних декларацій не потрібно робити: православні повинні любити православних, бо вони «творять одне тіло, головою якого є Ісус Христос».

Василь Золотаренко: - Говорять вони правильно, а чи чинять так ... І що на це Богдан?

Іван Золотаренко: - А нічого ... З дипломатичних міркувань вирішив обмежитись церковною церемонією, такою ж, яку він перед цим здійснював, присягаючи бути вірнопідданим королеві Польщі.

Василь Золотаренко: - То виходить ця Переяслівська рада фарс! А як же люди? Козаки? І ти, знаючи все, влаштував такий гучний прийом у Ніжині?! Тобі ж козаки вірили як своєму полковнику ... Та що там полковнику, як батьку рідному!

Іван Золотаренко: *(гнівно)* — А що я мав діяти? Я виконував розпорядження гетьмана. Я Богданові обітницю дав! Зрозумій ти, Україна, виснажена шестилітньою війною з Польщею, повинна ж мати, хоч якийсь перепочинок ...

Василь Золотаренко: *(зніяковіло)* — Не знаю, брате, можливо Богдан у своїх діях і має рацію ... Та, певно, мабуть має ... Але перед Україною та Богом це — гріх! От тепер і для Москви настала нагода здійснити «порабощеніє й поглищеніє братського народу!»

Іван Золотаренко: *(гнівно)* - А не подавляться?! Слава Богу, ми ще не на колінах. Маємо військо боєдатне. Та вже сьогодні під моєю орудою більше, як двадцять тисяч шабель ... Сунуться ... тут на кордоні і покладу. Та ще й резерв маю ... За моїм наказом у Салтиковій Дівиці розташувалися наймані татарські загони. Яка не є, а підмога ...

Василь Золотаренко: *(іронічно)* - Та підмога чатує тільки на одне, аби у тебе гроші в скарбниці не закінчилися.

Іван Золотаренко: - Не переймайся, брате, не закінчатся! А в скрутну годину кожен горожанин, кожен селянин, кожен купець для війська останню копійку віддасть. Бо ми - народ! Ми - великий народ! І пора почуватись великим.

(вбігає козак)

Козак: - Пане полковнику, маю термінове повідомлення: війська Януша Радзевілла підійшли до стін Стародубського замку. Радзевілл розіслав по лівобережних містах листи, у яких закликає українців повернутися під зверхність польського короля.

Іван Золотаренко: *(пружно підхопився)* - Ось і настала для нас, брате, робота. Справжня чоловіча робота в ім'я неньки-України. *(Завіса)*

Ява III

Весна 1654 року. Похідний табір козацького війська в Білорусії, поблизу Гомеля. На авансцені з'являється ніжинський протопоп Максим Филімонович.

Филімонович: *(в зал)* - З'єднавшись із Московією, Україна опинилася у надзвичайно складному військово-дипломатичному становищі. Ніхто з її сусідів не зичив собі посилення Московії коштом України. Утворилася навіть коаліція однодумців, до якої входили Польща, Литва, Туреччина, Крим, Молдова, Валахія ... І дехто з неї, особливо Польща, намагалася утвердити свою позицію із зброєю в руках. Отож, полум'я війни над Україною не вщухало ...

Коли князь Радзивілл підійшов до стін Стародубського замку полковник Іван Золотаренко худко організував оборону і рушив йому назустріч. А на допомогу козакам із Севська вийшло російське стрілецьке військо воєводи Андрія Бутурліна. Стародубський козацький полк на чолі з полковником Тимошем Оникієнком першим прийняв на себе удар польсько-литовського війська ... і вистояв, демонструючи зразки справжньої хоробрості і звитяги. Справжнього козацького духу. А далі підійшла підмога. У результаті успішної військової операції союзникам вдалося не лише перехопити стратегічну ініціативу, але й відбити у поляків Лоев і підійти до Гомеля ...
(на сцені з'являється Іван та Василь Золотаренки. Вони щось жваво обговорюють.)

Іван Золотаренко: *(переконливо)* — Василю, ти не розумієш, нам не можна зупинятися. Наш рейд проходить надзвичайно успішно. Рухаючись вздовж правого берега Дніпра ми розпорошуємо польські загони, знищуємо їх, і все далі заглиблюємося у Білорусію. Ще кілька тижнів і ми можемо вийти до кордонів Литви ...

Василь Золотаренко: *(сперечаючись)* — А як же великі фортеці? Як Гомель, Могилів, Старий Бихів? Будуть у нас у тилу?! А чи згодом ми не

отримаємо ножа у спину?! Там чисельні гарнізони і добре вишколені жовніри...

Іван Золотаренко: *(переконливо)* — Не отримаємо! Ми їх будемо тримати в облозі. Людей вистачить ... Під моєю ордою 20 тисяч козаків, п`ятитисячний загін добровольців, артилерія — 7 гармат і 2 піщалі. То ж хай кіннота та частина піших козаків продовжують рейд. А артилерія, добровольці та решта козаків утримують в облозі фортеці. А по завершенню рейду повернемося та й почнемо готуватися до штурму. То як згода?

Василь Золотаренко: - Та хіба ж з тобою посперечаєшся! Та, зрештою, ти полковник, і на тобі уся відповідальність.

(брати помічають протопопа Филімоновича)

Іван Золотаренко: - Доброго дня, отче Максиме *(схиляє голову, протопоп хрестить її)* Чи при доброму здоров'ї? А я якраз хотів послати за вами . Хочу обговорити одне питання .

Филімонович: - Я до ваших послуг, наш полковнику .

(до протопопа підходить Василь)

Василь Золотаренко: *(складає руки, схиляє голову)* - Благословіть, отче... *(цілує руку)*

Филімонович: *(хрестить його)* - Во ім'я отця, і сина , і святого Духа ... Благословлю тебе на добро.

(вбігає козак)

Козак: - Пане полковнику, вам пакет від гетьмана . *(вручає пакет)*

Іван Золотаренко: *(до козака)* — А на словах нічого не просив передати?

Козак: — Побажав вам доброго здоров'я, а так нічого.

Іван Золотаренко: — Дякую. Іди відпочивай. *(Козак виходить. Полковник зриває сургучеві печатки і відкриває пакет).* Ану, почитаємо, що нам гетьман пише ... *(читає мовчки, Василь та Филімонович слідкують за ним. Мовчанка затягується. Зрештою Іван завершує читати листа)*

Іван Золотаренко: *(з удаваним жалем)* - Жаль ... Ой, як жаль, що відпустив я козака, який приніс таку добру звістку. Їй Богу, дав би червінця на горілку ... хай пропиває!

Василь Золотаренко: *(з готовністю)* — Та ради такого діла, я накажу джурі покликати ...

Іван Золотаренко: *(перебиває його)* — Та встигнеш, ще встигнеш ... А джуру пошли та накажи покликати до мене військового суддю Салуяна Мужилівського, осавулів Коробку, Бута, Золотинського, обозного Рябуху, хорунжого Волховського і писаря Григоровича. Хай збираються десь за півгодини ...

(Василь виходить. За лаптунками чути команду: «Джуро, до мене!»)

Филимонович: *(улесливо)* — Якщо пан полковник збирає увесь штаб, значить слід готуватися до активних дій.

Іван Золотаренко: *(жваво)* — Слід, отче, неодмінно слід ...

Филимонович: *(з цікавістю)* — То що там, пан гетьман пише? Якщо не секрет ...

Іван Золотаренко: *(з посмішкою)* — Які ж від вас, отче Максиме, у мене можуть бути секрети ... Ви ж мій духівник. Зараз усе розповім ... Василю!

(заходить Василь)

Іван Золотаренко: *(з погордою)* — Сповістив гетьман Богдан у своєму листі три добрі новини. По-перше, своїм універсалом він призначив мене наказним гетьманом. Тепер маєте величати мене - полковником Ніжинським і наказним гетьманом Сіверським. По-друге, він офіційно підпорядкував мені козацький корпус до якого увійшли Ніжинський, Чернігівський і Стародубський полки. А по-третє, мушу вам сповістити, що Москва вступила у війну з Польщею. Російське військо вирушило у похід для здобуття Смоленської фортеці. І знаєте, хто його веде?

Василь Золотаренко: — Андрій Бутурлін. *(Іван робить заперечний жест головою)*

Филимонович: — Князь Трубецький.

Іван Золотаренко: *(весело)* — А от і не вгадали ... Сам цар Олексій Михайлович виступив на чолі війська. Значить Московія має серйозні наміри щодо білоруських земель ...

Филимонович: - Це поза сумнівом. Хочуть на нашій крові відбити у поляків свої володіння ... Хитро.

Іван Золотаренко: *(з викликом)* - А це ще ми побачимо! Я ж казав тобі, Василю, що нам неодмінно потрібний рейд аж до самого литовського кордону. А ще краще..., до самого Вільно! Саме про це ми і поговоримо із нашою старшиною. Ходімо до штабу. *(починає йти, Василь прямує слідом)*

Іван Золотаренко: *(зупиняється)* - О, мало не забув..., у мене іще одна гарна новина для тебе, брате. Гетьман Хмельницький присилає до нас у полк свого сина Юрка, для військового вишколу. Скоро обіймеш свого названого племінника ...

Василь Золотаренко: *(зняквовіло)* — Ой, це так відповідально, Іване ... Після смерті Тимоша Богдан опікається долею свого молодшого сина. А тут війна..., мало чого.

Іван Золотаренко: *(глузливо)* — То оприділи його, брате, у штаб. Хай разом із писарями штани протирає.

Василь Золотаренко: - Та не за цим же гетьман його до нас присилає. Як ви думаєте, отче?

Филимонович: *(переконливо)* — Гетьман мудрий, він дивиться у майбутнє! Хоче свої мрії та сподівання перелити в сина, готує собі заміну... Має надію, що стане Юрко полковником, а згодом, можливо, і гетьманом. То це справа державна ... Вам же не байдуже, у чиїх руках опиниться доля України?

Іван Золотаренко: *(рішуче)* — Ні, отче, не байдуже! Правий Богдан... Негоже, щоб старшинські діти на перинах відлежувалися та латину зубрили по закордонах, коли держава у небезпеці. Саме на полі бою і перевіряється відданість Україні! Дам Юркові ескадрон, хай командує. А на полі бою, опліч

мене буде. Тоді і перевіримо, якого він замісу. А поки, Василю, розмісти його у нас. Ходімо, братове, бо старшина вже зачекалася.

(Виходять. Завіса)

Ява IV

Дія відбувається у цьому ж таборі за кілька днів потому. На сцені - посланник московського царя Тимофій Спасителєв і вартовий козак.

Спасителєв: *(до зали)* - Ух, ели нашол этот лагерь. Кругом глушь, болота... И что они все ищут в этой Белоруссии — и поляки, и литовцы, и батюшка царь. Тмутаракань ... Деревенщина ... *(підходить вартовий, наставляє пістоля)*

Вартовий: — Ані руш! Хто такий?!

Спасителєв: *(гордо)* — Посланник, его величества царя Всея Руси, Тимофей Спасителєв.

Козак: *(іронічно)* — Нам спасителі не потрібні, дасть Бог, своїми силами впораємся *(сміється)*.

Спасителєв: *(беззлобно)* - Дурак! Истинный дурак ...

Козак: *(глузуючи)* — Та дарма, аби не віровідступник.

Спасителєв: *(насторожено)* — Ну что ты, говорю ж тебе ..., от царя Алексея Михайловича.

Козак: — Ну і що потрібно?!

Спасителєв: *(дразливо)* — Вот тупота! Я ж говорю: я с донесением к полковнику Золотаренко ...

Козак: *(поправляє)* - К наказному гетьману Сіверської землі.

Спасителєв: *(махає рукою)* - Да чёрт с тобой, к наказному гетьману Сиверской земли. Прикомандирован к нему для координации совместных действий.

Козак: — Так він зараз нараду проводить, треба почекати.

Спасителєв: — А долго?

Козак: *(розводить руками)* — А звідки ж я відаю ...

(Спасителєв виходить на авансцену і кидає в залу)

Спасителєв: - Экая досада, а без визита к гетьману таки не покормят. Прийдётся ожидать ... *(нервно ходить взад-вперед. Раптом зупиняється)*. — Постой, как же я забыл, у меня же дело к местному священнику. Поручение от архимандрита Прохора, духовника царя. Он велел передать ему какую-то писульку, кошелёк с деньгами и любезно таки побеседовать. Сказал, что он, дескать, поможет ... *(у роздумі)* Может не передавать кошелёк с деньгами? Обойдётся ... А вдруг о нем в писульке написано?! Сраму-то будет!.. Прохор проклянёт — беды не оберёшься. Нет, отдам всё. А может и впрямь поможет?! *(звертається до козака)*

Спасителєв: — Любезнейший, а как найти протопопа Максима, как его там?

Козак: — Филимоновича?

Спасителєв: — Да, вот, вот ... именно его ...

Козак: *(байдуже)* - Так він теж на нараді.

Спасителєв: — А как бы его визвать?

Козак: — А ніяк ... З якої це статі я маю втручатися у нараду гетьмана?!

Спасителєв: *(дістає з кармана золотого)* - Ну, не за бесплатно же позовёш. Держи золотой! *(кладе гроші йому в долоню)*

Козак: *(подивившись на долоню)* - Тьху, дрібнота. Та я такі гроші на милостиню блаженным біля церкви даю ...

Спасителєв: *(перериває його)* - Ну, ты ври да не заривайся, за них два ведра водки купить можно, а то что-либо и поболее ... Пойдёш за батушкой?!

Козак: *(байдуже хитає головою)* - Не-є ...

Спасителєв: *(дістає з кишені і додає ще золотого)* - А так?

Козак: - Ну, так можна подумати, але все одно, ні ...

Спасителєв: - Ну, ты, братец, й жмот ... Ох, и жмот ... Вот держи третий золотой. Будем считать, что это гуманитарная помощь, и быстро-ка вызови мне отца Максима ...

Козак: *(весело)* — Ну, якщо вже вам так гостро необхідно, то викличу ... Все ж таки гонець від царя! *(вибігає)*

(Спасителєв виходить на авансцену))

Спасителєв: - Ну, чѐрт их разберет хохлов ... Вроде бы и ребята неплохие, казалось бы можно договориться, а не хотят де жить та по-нашим законам. Самостоятельность им подавай, демократию... Нет чтобы лечь да под нашего батюшку царя, как другие народы, а им вишь свобода нужна! Ох, доведут, что силушкой придѣтся успокаевать ... Ах, доведут ... *(Ходить в задумі. На сцені з'являється протопоп Филимонович і козак)*

Филимонович: — Хто тут хотів мене бачити? *(дивиться пильно на Спасителєва).*

Спасителєв: - Позвольте отрекомендоваться, Тимофей Грегорьевич Спасителєв, посланник пресветлейшего государя Московского и Всея Руси... *(киває головою).*

Филимонович: *(відповідає теж кивком)* - Максим Филимонович — протопоп ніжинський. Не розумію, для чого я вам потрібний? Вам, певно до гетьмана.

Спасителєв: - Видете ли, отец Максим, перед тем как предстать пред ясные очи наказного гетьмана Золотаренка, я хотел бы предварительно побеседовать с Вами. Передать поклон и благословение от митрополита Никона, ваша беседа в Москве произвела на него благоприятное впечатление. А так же передать весточку и подарок от преосвященного архимандрита Прохора ... А так же глубочайший поклон от воеводы Бутурлина. Он часто де вспоминает, как Вы достойно встретили его в славном городе Нежине.

Филимонович: *(зацікавлено)* - Як там поживає воєвода Бутурлін? Як його здоров'ячко?

Спасителєв: - Спасибо Богу, хорошо ... Вернувшись в Москву, при дворе, рассказывая о своей миссии Алексею Михаловичу и боярам, воевода Василий сообщил, что «вся Малороссия присяглась служить царю Московскому». Растроганный цар тут же жаловал ему титул «дворецкого» и поднёс золотую чашу с золотыми деньгами.

Филимонович: — Щедро ...

Спасителєв: — Конечно. Воевода Василий и о вас царю сказывал. Как вы говорили о нём в Нежине..., как призывали козаков, чтобы «все единодушно, чтоб радость между народом стала, чтоб есьми вовеки вси едино были, для спасения греческой веры, приносим присягу на верность царю Алексею Михайловичу».

Филимонович: *(задоволено)* - Було таке, було ... То що, ти там кажеш, передав мені архімандрит Прохір?

Спасителєв: *(дістає із внутрішнього кармана листа)* Вот послание ... *(Филимонович бере листа, відкриває і починає читати).*

Спасителєв: *(сам до себе)* —Так, отдавать, или не отдавать?

Филимонович: *(завершивши читання)* - У листі архімандрит просить, щоб я сприяв тобі у твоїх клопотах і натякає, що труди мої не будуть марними і мені воздасться ...

Спасителєв: *(поспішно)* - Истенно так, батюшка, истенно так ...*(дістає із кишені великого тугого гаманця із грошима і передає протопону).*

Филимонович: *(зважає гаманець на вагу у руці)* - З цього треба було і починати ... *(повертається до козака)* - Ану, піди, брате, відпочинь ... Нам з цим чоловіком переговорити потрібно.

(Козак виходить)

Филимонович: *(підійшовши впритул до москаля, стиснено)* - Так у чому суть вашого прохання?

Спасителєв: *(переходячи майже на шепіт)* - Царь Алексей Михайлович искренно хочет, что бы казацкое войско не двигалось вглубь западных

гранич Белоруссии к Литве, а повернуло на восток к Смоленку и освободило для Московского государства завоёванные поляками Смоленские земли. Помогите убедить в том Золотаренка ...

Филимонович: — Тут треба подумати!.. *(ховає гаманець в кишеню)* - Добряче подумати!

(Їхню розмову переривають Іван та Василь Золотаренки, що з'являються на сцені. За ними виходить і козак).

Іван Золотаренко: *(нетерпляче)* — Ну, то де тут царський посланник?!

Спасителєв: *(виструнчившись)* - Я здесь, ваше высокоблагородие! Тимофей Спасителєв. Прислан царём Алексеем Михайловичем для координации военных действий и с личным посланием к вам *(дістає із сумки згорток із печаткою, передає Івану Золотаренку)* — Извольте ... *(Золотаренко бере посланіє, розгортає його, уважно читає. Пауза).*

Іван Золотаренко: - Бажання царя мені цілком зрозуміле. Він хоче, щоб я поклав козацькі полки, звільняючи для нього Смоленські землі. Тобто, повернув йому те, що поляки у нього відібрали. Але ж за Переяславською угодою ми разом маємо вести війну проти Польщі. То чому б російському війську спочатку не податись на Волинь, на допомогу Богдану Хмельницькому, а тоді вже повернути назад і звільнити Смоленщину. А я допоки з Родзевіллом впораюся?!

Спасителєв: *(виструнчившись)* - Не могу знать, ваше высокоблагородие! Великие помыслы царя нам не известны. Раз он так решил, значит так и надобно делать. Помыслы государя велики и не нам, смертным, их обсуждать.

Іван Золотаренко: *(усміхаючись)* — Ну вам, безперечно, і не треба ... А ось нам, варто серйозно подумати, що дасть нам ця визвольна місія. І в скільки козацьких життів вона нам обійдеться.

Спасителєв: *(емоційно)* - Но мы ведь братья! А брат брату должен помогать!

Іван Золотаренко: *(врівноважено)* - Що ж, Каїн і Авель також були братами. Басманов і Годунов були братам і один одного душили во ім'я «порабощення». Чи мо ви думаєте, що українці повірили, що польське «братське порабощеніє» — гірке, а «московське» — солодке? *(пильно дивиться на Спасителева, той зніяковіло мовчить)*

Іван Золотаренко: *(звертається до Василя)* - Будемо чинити так, як вирішили на старшинській раді!

Василь Золотаренко: *(киває головою на знак згоди)* - Як накажиш, пане наказний гетьмане!

Спасителєв: *(зняковіло)* - А мне что прикажите делать?! Я прислан государем для координации военных действий.

Іван Золотаренко: *(підходить, кладе йому руку на плече)* — Слухай, Тимофію, ти у дитинстві малювати любив?

Спасителєв: *(зняковіло)* — Конечно ... Батюшка для меня учителя рисования из Франции пригласил ...

Іван Золотаренко:*(весело)*- От і чудово ... Будеш мапи перемальовувати!

Спасителєв:— Простите, что?

Василь Золотаренко: *(по-дружньому)* Карти по-вашому ... Не переймайся, іди відпочивай!

(Спасителєв ображено відходить, але ж полишає сцену, з надією дивиться на Филімоновича)

Филімонович: — Пане наказний гетьмане, дозвольте вас на кілька слів ... *(підходить до Івана, бере його під руку і відводить на авансцену. Дивлячись в залу говорить):* - Іване Ничипоровичу, як ваш духовник, хочу нагадати Вам, що найстрашніший гріх — гордия людська ... Можливо я не так добре розбираюся у військовій справі, але я добре читаю душі людські. Господь мені допомагає. У твоїй душі я нині бачу самовпевненість і гординю. Ну чим завинив перед тобою оцей смертний чоловік, посланець царя московського? Він що винен, що вибір впав саме на нього? Чи можливо, він доручення

царське неправильно виконав, що ти насміхаєшся з нього? Хто дав тобі право принижувати людину?!

Іван Золотаренко: *(виправдовуючись)* — Та я ж жартома ...

Филимонович: *(пильно дивиться на нього. Виникає пауза)* - Ні, пане наказний гетьмане, не жартома. Ти хотів показати йому силу і свою звитягу. Та не так йому, як російському цареві. Хотів показати, який ти гордий і незалежний. А дозволь запитати тебе, чи не ти у Ніжині козаків та громаду на вірність цьому ж московському царю до присяги приводив? І тости на його честь мене говорити змушував.

Іван Золотаренко: *(понуро)* — То була воля Богдана ...

Филимонович: *(неголосно)* - Не опирайся. То не воля Богдана, то така доля України. Із двох бід обирати гіршу ... І запам'ятай, Іване Ничипоровичу, ти лише наказний гетьман Богданом призначений, а не гетьман усієї України, чесним козацтвом обраний. А тому відповідь тобі перед Хмельницьким тримати і за свої дії, і за своє поведження з московським царем. Не порушуй дипломатичного етикету, не порушуй умов угоди ... Ти що, хочеш щоб цей посланець всю нашу розмову, та про всю свою зневагу цареві переповів?.. А той Богданові про Борзну нагадав?! Або чого доброго до короля Польського за перемир'ям подався, чи до султана турецького за підмогою. Думай, що чиниш!

Іван Золотаренко: *(поступливо)* - Та не все так, отче Максиме, як ти кажеш. Але правда в твоєму слові велика. Порадь, що ж робити?!

Филимонович: *(повчально)* - Не я кажу, Господь сказав: «Спокуса повинна прийти в цей світ. Та гріх через кого вона приходить.» А тому змирись Іване Ничипоровичу, вдай що дослухався до слова царського..., посланника його пошануй і заспокой. Скажи йому, що під Смоленську фортецю найдобрніше військо своє пошлеш на чолі з братом своїм Василем... Дай Васюті, якусь тисячу козаків, від тебе не убуде ... А сам чини так, як серце підказує, як розум твій гетьманський велить, як Бог направляє ...

Іван Золотаренко: *(роздумливо)* - Мудрі слова твої, отче ... І думка твоя світла ... Правду речеш. Вчиню так, як ти говориш *(повертається до козака)* - Ану, принеси мені, брате, з канцелярії писарські приналежності. Листа писати буду... Та хутчіш! *(козак виходить. Іван підходить до Спасителева)*.

Іван Золотаренко: *(примирливо)* — Дякую тобі, брате, за службу. Ти вибач, що я тут погарячкував ... Війна є війна, щогодини плани міняються, от і зірвався ... Та нічого, ось підемо гарненько пообідаємо, по чарці вип'ємо, да не по одній, і все налагодиться. *(ляскає посланця по плечу)*

Спасителєв: *(дружелюбно)* — Да ничего ... Я понимаю. Сам человек военный ... А пообедать действительно не помешало бы. *(з'являється козак з письмовими приналежностями. Іван жестом показує, щоб передав їх протопону)*.

Іван Золотаренко: — Пишіть, отче Максиме *(диктує)*: «Ваша Царська Величносте! На виконання Вашого наказу, замість себе я, відірвавши утробу від серця мого, посилаю тим часом Вашій Царській Величності мого рідного брата Василя Никифоровича, полковника ніжинського..., а з ним тисячу козаків. А коли нам Господь pomoже і тих злодіїв да їх безчинства віддасть нам до рук, я не загаюсь зараз іти, як годиться, на службу Вашої Царської Величності, і готов сміливо вмирати ..., незважаючи на небезпеку жон і діток у краях наших.» Написали, отче?! *(Филимонович кивнув)* Ну, то я ставлю свій підпис і печать *(ставить)*. Готово! *(передає згорток Спасителєву)* Тримай, служивий! *(повертається до Василя)* — Василю, брате, готуйся завтра до походу! Ну, а зараз ходімо нарешті пообідаємо!

(Усі виходять. Завіса)

Ява V

1654 рік. Військовий табір козаків під Гомелем. Дія відбувається перед лапштунками. Виходить протопон Филимонович.

Филимонович: — *(звертається до зали)* — Білоруський похід для українського війська був надзвичайно вдалим. За короткий час наказному гетьману Івану Золотаренку вдалося підкорити майже всю Південну Білорусь. Одне за одним шле він московському цареві донесення про захоплення білоруських фортець. 13 серпня після місячної облоги здалося місто Гомель, яке обороняло 2 тисячі литовських жовнірів. 25 вересня козаки Івана Золотаренка увійшли до міста Чечерська, 29 серпня від польсько-литовських військ було звільнено Новий Бихів. Успішними були й дії козаків під командуванням брата, ніжинського полковника Василя Золотаренка, котрі допомагали московському війську штурмувати Смоленську фортецю.

Виконуючи інструкції гетьмана Богдана Хмельницького, Іван Золотаренко почав запроваджувати на білоруських землях українську адміністрацію та козацьку організацію війська, формував полки та сотні на зразок тих, що вже існували на Україні. Метрополит Київський Сільвестр Косів писав мені, що важливо білоруську православну шляхту повернути в лоно православної церкви. Я написав і розіслав листи до мешканців білоруських міст ... *(Завіса відкривається)*.

На сцену виходить Іван Золотаренко, Филимонович, представники білоруської шляхти на чолі з Константином Поклонським, непомітно до зали входить Спасителев.

Поклонський: *(виходить з гурту і низько кланяється Івану Золотаренку)* — Доброго ранцу, пане гетьмане!

Іван Золотаренко: *(теж низько кланяється громаді)* — І вам доброго здоров'я, благородна шляхто!

Поклонський: — Пане гетьмане, я Костянтин Поклонський, благородний шляхтич з давнього князівського роду, буду говорити від імені делегації, до якої входять понад 400 могилівських міщан та великої кількості білоруської знаті. Чи готові нас вислухати, пане наказний гетьмане?

Іван Золотаренко: *(ствердно)* — З усією шаною та увагою.

Поклонський: *(розгортаючи папір)* — Ми отримали посланіє до горожан могилівських, в якому ви звертаєтесь із закликом не чинити опір козацьким військам і підкоритися пану наказному гетьману. Також ви пишете, щоб ми до Війська Запорізького хилилися і під оборону гетьманів запорізьких і цілого війська піддалися, аби, борони Боже, *(зачитує)*: «Москва не хотела по своем праве и право поставитъ совершенно в вашем городе, но чтобы також теми статьями и правами радовалися, какие его царское величество изволил и дал Украине нашей с паном гетьманом».

Іван Золотаренко: *(ствердно)* — Так, це наша воля, паном протопопом Филимоновичем писана. То що ж насторожує вас у цьому посланні?

Поклонський: *(оглядаючись на свою делегацію)* — Та власне нічого, ми готові наслідуючи гетьмана Богдана Хмельницького, піддатися під протекцію московського царя, але за однієї умови ...

Іван Золотаренко: — Якої?

Поклонський: — Ми маємо бажання скласти присягу на вірність не московським боярам, а українському гетьману, як гаранту непорушності цієї присяги і дотриманню усіх угод, до яких вона зобов'язує, а також прав і свобод.

Іван Золотаренко: — Ви не ймете віри російському цареві?

Поклонський: — Наш народ прагне волі, а ще ми хочемо заручитися підтримкою пана гетьмана, щоб умови, передбачені цією угодою, виконувалися беззаперечно.

Іван Золотаренко: *(роздумуючи)* — Що ж ваша воля мені зрозуміла. Але я поки ще не гетьман Білорусії і не маю таких повноважень давати будь-які гарантії ... *(пауза)* Вчинемо так, пане Поклонський, я відправлю вас і ваших побратимів *(вказує на присутніх)* до Чигирина. Дам вам для охорони загін козаків. Там ви зустрінетесь із гетьманом Хмельницьким, складете присягу і обговорите усі хвилюючі вас проблеми. Згода?!

Поклонський: *(з готовністю)* - Красно дякую, пане наказний гетьмане, готові вирушати в дорогу вже сьогодні.

Іван Золотаренко: - От і добре, то не будемо гаяти часу!

(усі виходять. На сцену виходить Спасителєв)

Спасителєв: *(стривожено)* — Вот это да! Ишь, что хохлы с бульбашами надумали. Присягать на верность не русскому царю, а гетьману! Лихо! Этак Золотаренко под себя и впрямь Белую Русь подомнет, ... станет гетьманом Белорусским. Но ведь это ж есть земли Московского царя ... Надо срочно писать донесение в столичный град. Пускай что-то предпримут ..., что-то серьёзное, а не советуют: «подкупай всех, не жалея денег!» Тут одним подкупом не обойдёшься, надо вводить войска *(виходить)*.

ЯВА VI

Вересень 1854 року. Дія відбувається у таборі російських військ під Смоленськом у ставці московського царя Олексія Михайловича. Із царського шатра виходить Іван та Василь Золотаренки, за ними протоп Филімонович. Усі у піднесеному настрої.

Іван Золотаренко: *(весело)* — Його царська величність, людина посправжньому щедра і розумна. Спочатку висловив своє незадоволення з приводу того, що білоруська шляхта їздила присягати у Чигирин. Вимагав, щоб шляхтичі присягали на вірність безпосередньо йому ...

Василь Золотаренко: — Та ж зрозуміло, що він вважає звільнені козаками білоруські землі своїми.

Іван Золотаренко: — Та хай вважає ... А я й далі буду проводити «покозачення» Білорусії. А там побачимо, чия зверху буде?

Василь Золотаренко: — Буде так, як поведе себе білоруська шляхта! За ким піде, чия сторону прийме ... Поки що Поклонський тримається гідно...

Іван Золотаренко: *(погоджується)* - Цілком. Прагне прибрати до своїх рук всю владу на визволення білоруських земель, завести свою «білоруську козаччину». Я йому поки що потураю, хай бавиться. Проте раз по разу нагадую, що завойовані козаками землі — це новітні провінції Запорізького війська. Він набусурманиться й мовчить. Та що він вдіє проти нашої сили!

Василь Золотаренко: *(роздумуючи)* - Звісно нічого. Проте, брате, я б не був таким безпечним ... Але яким задоволеним був російський цар, коли ти йому про взяття Гомеля доповідав.

Іван Золотаренко: *(весело)* — Ще б пак! Цю операцію варто занести до підручників з військового мистецтва. Мої козаки та кавалерія доволі швидко пробилися у місто. Проте, це була ще не перемога: непорушною скелею стояв фортечний замок. Під ним ми б затрималися надовго, а головне, втратили б багато людей. Тоді я вигадав ось що, на пагорбі, неподалік замку, вгніздилася церква з високою дзвіницею, то я наказав позатягувати на дзвіницю гармати і вести звідти вогонь по гарнізону замку.

Василь Золотаренко: *(захоплено)* - Мудро ...

Іван Золотаренко: — Не заперечую. Уявляєш. З дзвіниці вся фортеця поставала перед гармашами, як на долоні. А вони у мене справжні майстри своєї справи. Задали жару шляхті!

Василь Золотаренко: *(захоплено)* - Брате, ти справді великий стратег!

Іван Золотаренко: *(задоволено)* — Та це ще не все ... Коли у фортеці почалася паніка, я наказав своїм козакам зняти облогу і відійти від брами ... Помітивши, що нас немає, литовці відчинили браму і, рятуючись, кинулись у місто. Ось тут, я і кинув на них свою піхоту озброєну списами. Ну що їх шаблі проти списа, та ще й у вузьких вуличках міста. Поклав майже усіх, а решту у полон захопив ...

Василь Золотаренко: *(звертається до Филімоновича, що якраз підійшов)* - Отче Максиме, як ви гадаєте, чи втрапить наказний гетьман Іван Золотаренко на скрижалі історії Української своїми звитяжними перемогами?

Филімонович: *(посміхаючись)* – Та, безперечно, втрапить. І не лише до Української ... Переконаний, що й в Історії держави Російської про нього згадають, як про знаного полководця ... Посудіть самі, коли добре пошарпане польське військо почало відходити в бік Литви, то пан наказний гетьман підготував їм засідку. На дорозі відступу на поляків вже чатувало кілька козацьких загонів. Мало кому із шляхтичів вдалося уникнути полону.

(звертається до зали) Можете уявити собі, з яким гонором наказний гетьман Золотаренко надсилав у дарунок цареві Олексію Михайловичу близько трьох тисяч полонених. Погодьтеся, такий жест може дозволити собі далеко не кожен полководець.

Іван Золотаренко: *(вдоволено)* - Але ж і цар не лишився у боргу ... Особисто запросив до своєї ставки, вшанував, щедро обдарував. Задовільнив моє прохання, віддав у володіння міста Батурин, Борзну, Глухів з належними до них землями. Та й брата Василя не образив. Передав право на володіння містами Меною та Новими Млинами з околицями. Та й тобі, отче Максиме, гріх ображатися, царем пожаловано тобі грамоту на володіння селом Ушнею на Десні з «селами та млинами, до нього належачими». Та ще й грошей дав.

Василь Золотаренко: *(журно)* — Ех, братове, а чи не видається вам, що нас просто купують. Отак, прямо і підступно, шляхом щедрих подарунків і земельних надань. Для чогось це москалям потрібно ... Зрозуміти б для чого?

Филимонович: *(в'їдливо)* - А може вони по натурі такі ... щедрі і великодушні.

Іван Золотаренко: *(перебиває його)* — Та знаю я їх натуру! Наскрізь їхні помисли бачу ... Душу вони нашу козацьку купити хочуть ... , волю нашу, та найбільше честь. І розумію це, і противлюсь, але вчинити з собою нічого не можу. Ну хто ж від таких щедрих дарунків відмовитись може ... Це ж не гора золотих червінців. Це ж — землі! Землі рідної України!! А ти їх володар!!! Який гріх, братове, ми чинемо! Який гріх!!! Горіти нам в пеклі!!!

(Завіса)

Ява VII

1655 рік. Дія відбувається перед лаштунками. На авансцені протопоп Филимонович

Филимонович: *(до зали)* — Не менеш результативною для Івана Золотаренка була й кампанія 1655 року. Просування українського війська в глиб Білорусії було впевненим і беззупинним. Його загони переправилися через річку Березину, розгромили литовське військо під Мінськом, захопили місто Свіслоч. 1 серпня 1655 року наказний гетьман вступив у Вільно, звідки спрямував своїх козаків на Гродно і далі — за Німан, у напрямку Бреста.

2 серпня я сповістив московського царя про взяття Золотаренком Вільно. За хорошу звістку він пожалував мені землі з селами Воловиця та Степанівка, а ще додатково, «сорок соболей в 70 рублєв» Радості та щедрості московського царя не було меж, адже всі звільнені території поверталися в лоно держави Російської. Саме з цієї пори — з року перемог українського козацтва — російські царі величають себе «царями всеросійськими», а ще «собирателями русских земель» ... Спеціальним указом самодержець похвалив звитягу Івана Золотаренка, а також хоробрість Юрія Хмельницького, про якого наказний гетьман повідомляв у своєму листі. Цей указ Олексій Михайлович вперше підписав «Цар і Самодержець Великої, Малої і Білої Русі» *(протопоп замовкає, робить паузу, бере зі столу листа)*

Проте, невдовзі отримав я і іншого листа, це був лист від Константина Поклонського. Від імені усієї білоруської шляхти він повідомляв, що повертається у підданство Речі Посполитої. Головна причина — невдоволення політикою московського уряду. Цього року російські війська розташувалися на зимові квартири в містах і селах Білорусії. Не буду переповідати про безчинства та наругу, яку вони чинили над місцевими жителями. У відповідь на протести військові воєводи розгорнули репресії проти всіх, хто висловлював будь-яке незадоволення. У січні 1655 року цар видав наказ рішуче запобігти «шатості і зраді», яким фактично санкціонувалися арешти і відсилення до Москви всіх підозрілих, поголовне побиття та саджання до в'язниці. Звинувачуючи московського царя та його бояр у підступності, К. Поклонський писав: *(зачитує з листа)* «золотые слова на листах шляхте и местом подавано, а самой шляхте и мещанам железные

вольности на ногах надевали ... однолично вместо лучшего пушью горейшую неволю впали есмя было». Отож проміняв білоруський народ власну волю на московські кайдани. Гірко картав себе Поклонський за помилку і переконував мене і наказного гетьмана Золотаренка, не зраджувати своїй вітчизні службою московському царю ... Я передав зміст листа Іванові. Він довго мовчав, а потім видавив: «Хай Господь нас розсудить...»

Лаштунки відкриваються. Осінь 1655 року. Дія відбувається на центральній площі Старого Бихова. Це фортеця, яка розташована на бравому березі Дніпра. На авансцену виходить Томаш .

Томаш: *(звертається до зали)* —Після смерті Любави я покинув Україну. Деякий час пожив у маєтку батьків під Гродно. Проте спокій не приходив ... А що головне, затаїлася пекуча образа за покалічену любов і сплюндровану віру. Серце, як церковна чаша, наповнилося по вінця бажанням помсти. Я гамував цей біль. Намагався його спинити ... Я ходив навіть на прощу до Частохова, проте біль не вщухав. Тоді я прирік себе на щоденну молитву, влаштувався органістом у кафедральний костюл Старого Бихова ... Я молився, та Господь став глухим до моїх молитв. Але вчора, після вранішньої меси, я дізнався, що полковник Іван Золотаренко підійшов із військом до брами Старого Бихова. І скоріш за все штурмом оволодіє фортецею ... *(чути канонаду, відгомін бою)* Ось, чуєте, вже почалося ... Козаки пішли на штурм! Проте я вже готовий! Я готовий, до свого першого і останнього бою ... *(Піднімає над собою стиснутий кулак)* Ось тут, три срібні кулі, які я попрохав майстра вилити з мого наплічного хреста ... Сьогодні на рясі я не маю хреста, він зоріє в серці, але я маю кулі, які покладу у чашу з отрутою, а згодом ними заряджу мушкета, щоб зустріти мого кривого ворога. *(вигукує)* Полковнику Золотаренку, чуєш, я чатую на тебе! Серце прагне помсти! Віддаю свою долю у руки Господа! *(вибігає)*.

Згодом із мушкетом з'являється на дзвіниці. На сцені з'являються Золотаренко з козаками, у шалі бою вони шаблями гонять шляхтичів.

Іван Золотаренко: *(заклично)* — Вперед, браття! За нашу віру православну! За нашу вольницю козацьку! Бий ляхів!

Козаки кидаються вперед. У цей час із косяоу лунає постріл ... другий. Іван хапається за бока і падає. До нього підбігає Василь, козаки кидаються до дзвіниці.

Василь Золотаренко: *(стає на коліна перед Іваном, піднімає йому голову)* — Іване, братику, що з тобою?! Чи чуєш мене? Іванку!!

Іван Золотаренко: *(стишено)* — Чую Васюто, чую братику ... Це смерть прийшла ... Вона клята наздогнала ... Скільки вогню у середині ... Спалює тіло ... Скільки вогню ... Це шлях до пекла! *(Відкидає голову, затихає).* *(Завіса)*

Ява VIII

Дія відбувається перед лаштунками. На авансцені протопоп Филімонович)

Филімонович: *(звертається до зали)* — Труну з тілом померлого наказного гетьмана з великими почестями перевезли до Ніжина, де козаки та міщани віддали хороброму полковнику останню шану. У Ніжині тіло наказного гетьмана пробуло в одному із міських храмів увесь Пилипів піст. Напередодні Різдвяних свят труну перевезли до Корсуня, щоб поховати у збудованій його коштом церкві Різдва Богородиці. Похорон мав відбутися відразу після свят, а до того часу труну поставили на катафалку у дерев'яній Миколаївській церкві за містом ... 28 грудня 1655 року ми разом з ігуменом Ніжинського Ветхоріздвяного монастиря Діонісієм та іншим духовенством прибули до Корсуня, щоб взяти участь в похороні ...

Завіса відкривається. Дія відбувається біля Миколаївської церкви. На заднику мальовничі краєвиди України. На сцені Василь Золотаренко.

Василь Золотаренко: *(підходить до Филімоновича)* — Доброго здоров'я, отче Максиме. Як доїхали?

Филимонович: — Дякуючи Богу, добре. Служба вже почалася? (*чути церковний піснеспів*).

Василь Золотаренко: — Так ... Як тільки-но приїхав гетьман Богдан Хмельницький то й розпочали. Люду набилося до церкви, яблуку ніде впасти. Івана в Корсуні шанують ...

Филимонович: — Як і в Ніжині, як і в Києві, як і по всій Україні, яку він так беззавітно любив ... То ходімо Василю в храм, помолимося за упокой душі славного сина України. (*Хрестяться і заходять до церкви*)

Світло на сцені гасне. Звучить церковний спів, який стрімко наростає. Раптом зблиск блискавиці і гучний розкат грому. Сцена освічується у червоний колір, по ній палахкотять пелюстки полум'я. Чути вигуки людей. «Пожежа!» «Пожежа!» «То Бог покарав!» По сцені бігають люди, вони намагаються вирватися з виру вогню, та зарево усе вищає та вищає ... На авансцену виходить протопоп Филимонович, промінь прожектора висвітлює його.

Филимонович: (*в зал*) — Служба йшла за каноном. Було багато пишномовності і багато сліз ... Ось до труни з покійним підходить гетьман Хмельницький, він прихиляє чоло до домовини, а потім рвучко повертається і виходить з храму. У відкриті двері вривається сильний порив вітру, який перевертає свічки. В одну мить спалахують рушники, ризи, траурні свічки. Почалася пожежа, паніка, давка ... Мені та ще кільком священникам вдалося вибратися через алтар. А церква вже палала ... Наслідки трагедії були жахливими: в полум'ї загинуло понад 430 чоловік з тих, що були присутніми на богослужінні, в тому числі кілька священнослужителів ...

Пізніше, про цей випадок в польських хроніках буде написано: «Золотаренка пожрал ад с полным своим дьявольским триумфом и величием за то, что ... яко бы он был большой характерник и чародей, то есть волшебник, владевший многими дьяволами, от коих имел такую необычайную силу в войне и, наконец, в удовлетворение услуг их, взят з таким торжеством прямо в ад».

Якщо ж це правда, то я віднині знаю, як тяжко карає Бог за зраду Україні! *(прожектор згасає).*

На авансцену виходить Ганна Золотаренко. Прожектор висвітлює її.

Ганна Золотаренко: *(до глядачів)* — Того страшного дня я була поруч з Богданом. Він зумисно приїхав до Корсуня, щоб попрощатися з Іваном. По приїзді помолився у Свято-Ільїнській церкві, де ми з ним вінчалися, а потім уже подався до Миколаївської. Хотів відстояти всю службу, а потім разом з козаками та людом іти хресним ходом до храму Різдва Богородиці, де і мав знайти свій останній спочинок ніжинський полковник Іван Золотаренко. Я, Василь і Богдан стояли поруч з домовиною ... Деся на самкінець служби Богданові стало зле. Він зблід, покритися рясним потом, його почало лихоманити. Увесь час він промовляв: «Грішні ми з тобою, Іване! Ой, як грішні!!!» А потім прихилив чоло до домовини, випростався і рвучко попрямував до виходу. Я подалася за ним. Це нас і врятувало від кари Божої ... Через півтора року Богдана не стало ... Тяжка, невигойна рана ятрилася у моєму серці після смерті цих двох славних лицарів України. Я не знала глибини їх провини перед Богом, а тому прийняла чернецтво в одному із київських монастирів під ім'ям Анастасії. Я відмолювала їхні гріхи і молилася за Україну *(прожектор згасає).*

На авансцену виходить Василь Золотаренко. Прожектор висвітлює його на фоні герцю полум'я.

Василь Золотаренко: *(до зали)* — Я стояв біля домовини брата, коли почув вигук ніжинського ігумена Діонісія «Про Бог! Церковь горит! » Побачив, що запалала вівтарна стіна храму. Навколо розпочалася страшенна паніка, люди кинулись до виходу, збиваючи і давлячи один одного. Цей людський вир затягнув, закрутив і викинув мене з церкви в ту мить, коли вже почали падати палаючі балки перекриття. Першою думкою, яка прийшла до мене на волі, була: «Якщо Бог не дав мені загинути, значить я йому ще потрібний. Значить, ще є для мене робота на цій грішній землі». Я впав на

коліна із жахом дивився на цю палаючу ватру, покладаючи на себе хрест Божий і покаянну молитву (*хреститься*).

Другого дня Корсунь прокинувся у жалобі. У місті не було жодної родини, яка б не оплакувала загибель у полум'ї когось із рідних. На згарищі я з козаками відшукав недогорілу труну з тілом брата та й перевіз до найближчої каплиці. Коли ми почали заносити домовину до церкви, усі свічки у храмі враз згасли. Це - недобрий знак. Тоді ми з братчиками і вирішили поховати Івана за старим запорізьким звичаєм, відспівавши і передавши землі у степу, на вольниці, насипавши над ним курган.

А гріхи братові я взяв на себе, і спокутувати їх, перед Богом і людьми, мені. Після загибелі Івана ніжинське полковництво з усіма його військовими та адміністративними турботами перейшло до мене. Ще за життя Іван мріяв у самому серці Ніжина, на базарній площі, звести величний мурований храм на честь Миколая Чудотворця, із величним іконостасом та дзвонами. На його будівництво він виділив чималі кошти і, освятивши, заклав перший наріжний камінь у підмурівок. В ім'я грядущих наших поколінь, в ім'я немеркнучої слави козацької, в ім'я нашої святої України я добудую цей храм! І хай красою своєю і величністю нагадає він прийдешнім поколінням про нашу славну історію, про нашу боротьбу, і про неминучість нашої перемоги!

На задньому плані з'являється відеопанорама Миколаївського собору у Ніжині. Він велично зростає на фоні голубого неба. Звучить величальна пісня «Боже, великий, єдиний нам Україну храни!» Її підхоплюють актори і глядачі. (Завіса)

КІНЕЦЬ

Одеса -Ніжин

22 серпня 2014 року